

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Československo – španělské vztahy v letech 1945 – 1975

Czechoslovak – spanish relations 1945 – 1975

Školitel:

Prof. PhDr. Vladimír Nálevka, Csc.

vyhotovil:

Filip Vurm

FF UK

Obor historie

Chtěl bych zejména poděkovat panu profesorovi Vladimíru Nálevkovi za výborné vedení mé práce, dále panu profesorovi Josefu Opatrnému za ochotu a cenné rady.

V neposlední řadě bych chtěl poděkovat mým rodičům, Anně Hejmové a Pavle Langmajerové za trpělivost, podporu a pomoc s korekturami..

Prohlašuji,

že jsem diplomovou práci na téma „*Československo – španělské vztahy v letech 1945 – 1975*“, vypracoval samostatně, pouze s využitím pramenů, které jsou uvedeny v seznamu literatury.

V Praze dne 14. prosince 2006

Filip Vurm

Obsah

Úvod	1
1. Československo - španělské vztahy do r. 1945	
I. Meziválečné období	3
II. Španělsko a protektorát Čechy a Morava	13
III. Španělsko a Slovenský stát	17
2. Československo a španělský exil	
I. Mezinárodní kontext	21
II. Španělský národní výbor	28
III. Československo a španělská vláda v exilu	34
IV. Československo s španělští komunisté	41
3. Český a slovenský exil ve Španělsku	52
4. Československo – španělské vztahy 1957 – 1977	
I. Mezinárodní kontext	62
II. Obchodní, kulturní a konzulární vztahy mezi Československem a Španělskem	66
5. Závěr	75
6. Summary	76
7. Prameny	78

Úvod

Problematika vztahů mezi Španělskem a státy středovýchodní Evropy po 2. světové válce byla donedávna historiografií opomíjena. To ostře kontrastovalo s rozsáhlou literaturou, ve které španělští historici analyzovali zahraniční politiku Frankova Španělska a problematiku španělského exilu v západní Evropě. Průlomem se stala až kniha badatelky Matilde Eiroa San Francisco *Relaciones de Franco con la Europa Centro-Oriental* (2001). Tato studie shrnula vzájemné styky od období občanské války až do poloviny 50. let. Eiroa se rovněž podařilo kolem sebe vytvořit mezinárodní skupinu historiků zabývajících se touto problematikou. Sem patří i badatelé, jejichž práce se týkají československo – španělských vztahů: Vladimír Nálevka (Česká republika), Peter Száraz (Slovensko), Szilvia Pethö (Maďarsko). Výsledky jejich výzkumů jsou uveřejňovány mj. v internetovém časopise Lamusa.

Vzhledem k relativní novosti zkoumané látky existuje celá řada archivních pramenů, která dosud nebyla důkladně prozkoumána. Relevantní dokumenty lze nalézt zejména v archivech ministerstev zahraničí, ať už v Madridu nebo v metropolích postkomunistických států. Při studiu problematiky španělské komunistické emigrace ve východním bloku je potřeba projít fondy Archivo de Partido Comunista de España. K tomuto tématu lze najít relevantní informace ve fondech mezinárodního oddělení ÚV KSČ ve Státním ústředním archivu ČR. Nelze opominout ani Archivo de la República Española en el Exilio, který spravuje Fundación Universitaria Española. Zde stojí za pozornost především zprávy diplomatických zástupců španělské exilové vlády v zemích sovětské mocenské sféry.

Jako užitečný pramen mohou sloužit rovněž pamětníci. V případě tématu této studie to jsou především dnes již málo početní španělští emigranti z 50. let a jejich potomci.

Důvodů, které vedly autora této diplomové práce k jejímu sepsání je několik. Prvním z nich je skutečnost, že v češtině, popř. ve slovenštině, existuje jen několik dílčích prací. Tuto mezeru by měla tato studie alespoň částečně vyplnit, byť si rozhodně nenárokuje být vyčerpávajícím pojednáním o dané problematice. Autorovou snahou bylo zejména shrnout poznatky ostatních badatelů, domácích i zahraničních. Dalším důvodem byla touha začínajícího historika napsat práci, která by se zakládala na vlastním archivním výzkumu, při němž by mohl zúročit teoretické poznatky nabyté během svého studia. Tato diplomová práce proto není pouhou syntézou odborné literatury. Autor při jejím vytváření využil i materiál, který získal při svém výzkumu ve španělských archivech. Díky tomu by tato studie měla osvětlit i některé dosud neznámé stránky československo – španělských vztahů. Měla by se stát užitečným přehledem, který by měl sloužit jako odrazový můstek k hlubšímu a podrobnějšímu výzkumu tohoto tématu.

1. Československo-španělské vztahy do r. 1945

I. Meziválečné období

Diplomatické vztahy mezi Československou republikou a Španělským královstvím byly navázány 19. 6. 1919. V Barceloně působil československý konzul Šindler již od února tohoto roku a v Praze španělské zájmy zastupoval honorární konzul. Vzájemné styky byly povýšeny na úroveň vyslanectví v květnu roku 1921, kdy byl prvním československým vyslancem v Madridu jmenován Miloš Kobr. Španělský postoj vůči nástupnickým státům ve střední Evropě se zpočátku vyznačoval zdrženlivostí doprovázenou nostalgií po zaniklé habsburské říši¹. Španělský tisk přijal s velkými sympatiemi restaurační pokusy bývalého císaře Karla I. v Maďarsku. Československo bylo jeho prostřednictvím vnímáno jako nestabilní a levicový stát, čemuž napomáhala i účinná maďarská propaganda.

Oblast střední Evropy však nepatřila mezi priority španělské zahraniční politiky a stejně tomu bylo i se zájmen Prahy o Pyrenejský poloostrov. Díky této skutečnosti nevznikaly konfliktní situace ve vzájemných vztazích a mohly se nerušně rozvíjet hospodářské styky. První obchodní smlouva s doložkou nejvyšších výhod byla podepsána 18. 11. 1921. Následovala dohoda o celních tarifech z července 1925, která vstoupila v platnost po výměně ratifikačních listin v únoru 1927. Vzájemná obchodní výměna neměla ovšem ani pro jeden z obou států větší důležitost. Československo mělo zájem o dovoz jižního ovoce a nerostné suroviny, např. rtuť. Španělsko dováželo textil, obuv, sklo a keramiku.

¹Málo známou kapitolou je intervence španělského panovníka Alfonse XIII. ve prospěch k smrti odsouzeného Karla Kramáře. Viz. CORTE – CAVANILLAS, J.: Alfonso XIII. y la Guerra del 14, Madrid, 1976, s.299

K prohlubování zájmu o problematiku Španělska a hispanofonních zemí přispěl významnou měrou Španělský kroužek (Círculo español de Praga), který se v r. 1929 přeměnil na Španělský a ibero-americký ústav. K jeho členům patřily významné osobnosti: cestovatel a etnolog Albert Vojtěch Frič nebo historik a profesor Karlovy univerzity Vlastimil Kybal², který v letech 1927 – 1933 působil jako československý vyslanec v Madridu. Československou veřejnost informoval o dění v zemi svého působení prostřednictvím článků v odborném tisku.

Po vzniku republiky ve Španělsku v r. 1931 si Alfons XIII. vybral Československo dočasně za místo svého exilu.

Vypuknutí španělské občanské války znamenalo zásadním zlom ve vzájemných vztazích obou zemí. Původně vnitrostátní konflikt zahájený povstáním části ozbrojených sil 18. 7. 1936 nabyl mezinárodního významu díky zahraniční intervenci některých evropských mocností. Německo a Itálie začali podporovat nacionalisty pod vedením generála Franka a Sovětský svaz republikánskou vládu. Francouzská vláda Lidové fronty, ideologicky spřízněná se svým španělským protějškem, byla svůj počáteční příznivý postoj nucená přehodnotit pod nátlakem svého britského spojence. Velká Británie, vedená snahou zajistit stabilitu v oblasti Středozemního moře, prosazovala politiku neutrality ve španělských záležitostech. Důležitou roli hrál i odpor

²Vlastimil Kybal (1880 – 1958) vystudoval historii a filozofii na FF UK. Diplomatickou kariéru zahájil v jako vyslanec v Římě v letech 1920 – 25, 1925- 27 v Rio de Janeiro a Buenos Aires, 1927 – 33 v Madridu, 1935 – 1939 byl vyslancem pro Mexiko a středoamerické republiky. Přednášel na několika amerických univerzitách (mj. Columbia University v New Yorku). Po roce 1948 žil v exilu v USA. V r. 1928 vydal knihy *O Španělsku* (1928), *Velikáni španělských dějin* (1935); články: *Vývoj náboženských poměrů ve španělské republice*, *Naše Doba*, 1932; *Volba do Kortesů ve Španělsku*, *Zahraniční politika*, 1933; *Politický vývoj ve Španělské republice v letech 1931-33*, *Naše Doba*, 1934.

Srov. HRBATA, F.: *El Historiador Checo Vlastimil Kybal sobre España*, in: *Ibero-Americana Pragensia XXV*, 1991, s. 87 – 106; HRDLIČKA, J.: *Vlastimil Kybal.-.doma a v exilu*. Louny 2001; JIRÁNEK: *Las Actividades del Embajador Checoslovaco en Mexico de 1935 a 1938*, in *Ibero-Americana Pragensia XXVII.*, 1993, s. 51-62

velké části ostrovní politické elity ke španělské levici. Z britské iniciativy byl v Londýně 12. 8. 1936 vytvořen Výbor neintervence. Jeho členy se staly rovněž státy, které princip nevměšování flagrantně porušovaly. Itálie a Německo se již na Pyrenejském poloostrově výrazně angažovaly a SSSR, který později z Výboru vystoupil, deklaroval otevřenou podporu republikánské vládě. Malodohodoví partneři, Jugoslávie a Rumunsko, se stále více politicky orientovali na Německo a Itálii a tomu podřídili i svůj přístup ke španělským záležitostem. Černínský palác se rozhodl sledovat kurz striktní neutrality západoevropských mocností. Toto rozhodnutí bylo motivováno především snahou o utužení vazby na životně důležitého spojence a získání podpory pro československé diplomatické projekty ve střední Evropě.

Vztahy mezi Prahou a Madridem zůstaly korektní i po vypuknutí občanské války ve Španělsku. S věcí španělské republikánské vlády sympatizovalo mnoho politiků (levice, Hrad) a zástupců intelektuální a umělecké elity a Československo uznávalo jejího diplomatického zástupce. Tím byl v roce 1936 Luis García Guijarro. Tento diplomat, podobně jako velká část jeho kolegů v jiných zemích, byl konzervativního založení, identifikoval se s kauzou vojenského vystoupení a 25. 7. 1936 se přihlásil k povstalecké „Juntě obrany“ (Junta de Defensa). Následně byl madridskou vládou odvolán a 11. 8. opustil československou metropoli. Jeho místo zaujal Luis Sanz y Tovar, dlouholetý 1.tajemník španělského vyslanectví v Praze, který zpočátku proklamoval věrnost republice. 6. 8. se však přihlásil k povstalcům, na rozdíl od svého předchůdce odmítl svůj post opustit a začal se vydávat za zástupce národního Španělska.

Madridské ministerstvo zahraničí reagovalo vysláním nového šéfa legace. Stala se jím významná a respektovaná osobnost levé části španělského politického spektra Luis Giménez de Asúa³. Asúa se svého úřadu ujal 15. 10. Sanz y Tovar nechtěl uznat legitimitu republikánské vlády a odmítl budovu španělské legace vyklidit.

Po energických protestech nového španělského tituláře ministerstvo zahraničí dalo souhlas s policejním zásahem. Sanz y Tovar byl nucen opustit budovu vyslanectví a předat agendu vyslanectví legačnímu tajemníkovi Manuelovi Lópéz Reyovi za asistence policie a přítomnosti novinářů. Po tomto potupném zážitku však Sanz y Tovar nadále zůstal v Československu a působil jako polooficiální představitel národního Španělska. Využíval svých kontaktů, které získal během svého mnohaletého pobytu v Praze, a věnoval se především propagaci frankistického Španělska. Mimo jiné začal vydávat na přelomu let 1937-38 tiskovinu „Španělské informace“ později přejmenovanou na „Svítání“, která měla českou veřejnost seznamovat (s tendenčním podbarvením) s děním v národním Španělsku a na frontách občanské války.

Luisovi Jiméneze Asúovi byl zpočátku s ohledem na mezinárodní souvislosti přiznán pouze titul chargé d'affaires.

³Luis Jiméneze de Asúa (1889-1970) vystudoval právnickou fakultu v Madridu a zde také působil jako profesor trestního práva. Stavěl se kriticky k diktatuře Primo de Rivery a byl za to pesekvován. Po vyhlášení republiky v r.1931 vstoupil do PSOE, byl zvolen poslancem kortesů a stal se předsedou Výboru pro vypracování ústavy a místopředsedou poslanecké sněmovny. V březnu r. 1936 byl na něj spáchán atentát pravicovými radikály. Po vypuknutí španělské občanské války odcestoval do Paříže, kde byl pověřen nákupem zbraní pro republiku. Od září 1936 do srpna 1938 působil jako diplomatický zástupce v Československu. Odtud odešel na post stálého delegáta Společnosti narodů, která však byla krytím pro zpravodajskou činnost. Od 40.let přednášel na argentinských univerzitách. Stal se významnou postavou španělského exilu. V letech. 1962-70 byl prezidentem Španělské republiky v exilu. Srov. CASANOVA, M.: La diplomacia durante la guerra civil. MAE. Madrid 1996, s.135-139; SÁNCHEZ ALBORNOZ, N.: „Trayectoria de Luis Jimenez de Asúa“, in: Historia 16, n.21. Madrid 1978; SZÁRAZ, P.: Činnost španělského velvyslanectví v Praze pod vedením Luisa Jimenése de Asúa, in: Španělsko a střední Evropa. Minulost a přítomnost vztahů. Bratislava 2004, s.64-72;

Hodnost vyslance mu byla uznána až v dubnu r. 1937, ovšem již předtím československá strana dávala některými protokolárními procedurami tušit svůj přístup (např. přijetí u prezidenta republiky, které přísluší pouze diplomatickým zástupcům akreditovaným jako vyslanci nebo velvyslanci).

Volbou tak významné osobnosti za šéfa diplomatické mise dávala republikánská vláda najevo význam, který pro ní mělo Československo, zejména jako významný výrobce a exportér zbraní. Úsilí o získávání československých zbrojních dodávek pro republikánské vojsko tvořilo nejdůležitější část Asúovi činnosti. Československá politika neintervence vůči španělskému konfliktu však neumožňovala, aby se takovéto transakce prováděly legálně. To ovšem nemohlo zabránit celé řadě pokusu obejít tyto zákazy prostřednictvím třetích států a mezinárodních obchodníků mnohdy pochybné pověsti⁴. Nutno ovšem podotknout, že mnohdy se tyto aktivity odehrávaly nezávisle na španělském vyslanectví v Praze a bez jeho vědomí. Významnou úlohu v těchto obchodech hrály především státy Latinské Ameriky. Už v srpnu r. 1936 byl Hodžovou vládou znemožněn nákup většího množství horských kanónů do Salvadoru, který byl značně podezřelý vzhledem k reálným možnostem této středoamerické republiky. Nedlouho poté se však podařil reexport zásilky pušek do republikánského Španělska zprostředkovaný Mexikem a zaštitěný prezidentem této země Lazaro Cardenasem. Velmi příznačný je případ mexického obchodníka se zbraněmi Alfreda Palaciose alias plukovníka Angela Pastora Velasca, státního podtajemníka republikánského ministerstva letectví a námořnictva. Tento emisar navázal

⁴Srov. CASANOVA, M.: c.d., s.161-186; EIROA SAN FRANCISCO, M.: Las relaciones de Franco con Europa Centro-oriental /1939-1955/, Ariel, Barcelona, 2001, s.14-10; HOWSON, G.: Las armas para España. La historia no contada de la guerra civil española, s.215-229; NÁLEVKA, V.: c.d., s.95-107; SZÁRAZ, P.: cit. díl. 66-68

kontakty s ředitelem Legionbanky Dr. Beckem, obchodníkem Lustigem, předsedou Obchodní a živnostenské komory Dr. Třebnickým a tureckým obchodníkem Fesdjim. S těmito společníky Pastor za pomoci úplatku tureckému vojenskému atašé dojednal fiktivní zbrojní obchod s Tureckem. Velikost dodávky však vzbudila podezření československých úřadů a transakce byla zmařena. Pastor byl dokonce zatčen a k jeho propuštění došlo až tehdy, když vyslanec Asúa prozradil jeho skutečnou totožnost. Neúspěšně skončil i pokus o reexport prostřednictvím Bolívie, tradičního odběratele československého vojenského materiálu, v létě r. 1937. Zrušení dodávky pušek do Portugalska motivované obavou, že by tento materiál mohl být předán frankistickým vojskům, vedl dokonce k přerušení diplomatických vztahů s touto zemí.⁵ Úspěšné byly dodávky letadel a pěchotních zbraní přes Estonsko a Sovětský Svaz v letech 1937-38. Československé zbrojní výrobky se do Španělska dostávaly přes přístavy Gdyni, Hamburg a Constanzu. Na těchto obchodech se podílely především firmy Letov, Avia, Škoda, ČKD, Zbrojovka Brno.⁶

Důležitou součástí působení španělského tituláře v Praze byla zpravodajská činnost. Asúa při tom dovedně využíval své společenské kontakty. Znal se především s čelnými představiteli československé levice, mj. se sociálnědemokratickými ministry Nečasem, Bechyněm, Čechem, předsedou senátu Soukupem, předsedou strany Antoním Hamplem. Dobré styky měl rovněž s politiky KSČ, sovětským vyslancem Sergejem Alexandrovským

⁵srov. DEJMEK, J.: Historik v čele diplomacie Kamil Krofta, Karolinum. Praha 1998, s.146-148; NÁLEVKA, V.: c.d., s.95-99; NECKÁŘOVÁ, L.: Stanoviska československého tisku ke konfliktu mezi Portugalskem a Československem v r.1937 (Spor o dodávku zbraní nebo útok na Československo?) In: Ročenka obecných dějin 1, Historický ústav ČSAV, Praha 1991

⁶HOWSON, G.: c.d., s.218; SZÁRAZ, P.: c.d., s.68

a některými pracovníky ministerstva zahraničí sympatizujícími s republikánským Španělskem, mj. Zdeňkem Fierlingerem. Za pomoci rakouského socialisty žijícího v československém exilu Leopolda Kulcsara se podařilo vybudovat rozsáhlou výzvědnou síť pokrývající kromě Československa velkou část střední Evropy. Informační zdroje byly např. v OKW, na britském velvyslanectví v Praze nebo v Černínském paláci.

Španělská legace se nepřímou podílela i na odchodu dobrovolníků do nově vytvářených interbrigád. Hlavní váha však spočívala na orgánech kominterny a jí podřízený aparát KSČ. Nábor interbrigadistů se netýkal pouze československých státních příslušníků, nýbrž i cizinců, kteří na naše území uprchli před pronásledování v zemích svého původu. Týkalo se to především německých antifašistů a rakouských příslušníků Schutzundu. V srpnu r. 1937 se ve Španělsku nacházelo 1767 interbrigadistů, kteří se na Pyrenejský poloostrov dostali přes československá náborová střediska, z nich bylo 449 Čechů a Slováků, 992 sudetských a říšských Němců a 396 Rakušanů. Tito dobrovolníci tvořili tedy 11 % z celkového počtu 17 000.⁷ Na konci r. 1936 vznikla první československá jednotka – četa Klementa Gottwalda. V průběhu r. 1937 pak vznikaly další útvary: kulometná rota Jana Žižky, protiletadlová baterie Klementa Gottwalda, baterie J. Májka a prapor T. G. Masaryka. Kromě toho Čechoslováci působili v celé řadě dalších částí mezinárodních brigád a republikánské lidové armády. Vyskytly se však i ojedinělé případy Čechoslováků bojujících v řadách vojsk generála Franka.⁸

⁷NÁLEVKA, V.: c.d., s.108

⁸srov. MESA, J. L. de: Los otros internacionales. Voluntarios extranjeros desconocidos en el Bando Nacional durante la Guerra Civil (1936-39). Barbarroja. Madrid 1998, s.195-196

Španělská občanská válka nebyla pouhým ozbrojeným konfliktem, ale díky svému ohlasu v zahraničí stala se rovněž bojem o světové veřejné mínění. Příznivě nakloněná veřejnost v jednotlivých zemích byla pro obě válčící strany neméně důležitá než zbrojní dodávky. Vyslanec Asúa propagaci republikánského Španělska nepodceňoval. Měl oporu, především československé levici. Příznivci republikánského Španělska zorganizovali již v r. 1936 odeslat „Polní Lazaret Jana Amose Komenského“ na bojiště občanské války. Podařilo se vytvořit zastřešující orgán pro tyto aktivity, kterým se stal „Výbor pro pomoc demokratickému Španělsku“, v r. 1937 přejmenovaný na „Společnost přátel demokratického Španělska“. Tato organizace protifašistického charakteru začala v květnu 1937 vydávat časopis „Španělsko“.⁹ Za účelem propagandy vznikla v Praze pod záštitou Asúy tisková kancelář „Agencia Ibérica“ s níž aktivně spolupracovali i levicově orientovanými novináři jako byli např. Jan Vaněk z „Práva lidu“ nebo již zmiňovaný Leopold Kulcsar z brněnské „Sozialistische Tribune“. Republikánské Španělsko bylo propagováno prostřednictvím pořádání přednášek, kulturních akcí, výstav a překladů literárních děl. Využívala se při tom skutečnost, že velká část španělských umělců a intelektuálů se ztotožnila s vládou lidové fronty. K vytváření příznivého obrazu rovněž sloužilo organizování zájezdů československých novinářů a sympatizantů do Španělska.

Českoslovenští diplomaté v Madridu však příliš nesdíleli nadšení pro španělskou levicovou vládu. Robert Fliedr, československý vyslanec ve Španělsku, trávil v době vojenského povstání dovolenou na jihu Francie. Poté, co se dozvěděl o události, se přesunul společně s velkou částí diplomatického

⁹ CASANOVA, M. : c.d., s.196

sboru do španělského příhraničního městečka Hendaye a později do francouzského St.Jean-de-Luz. Chod zastupitelského úřadu v Madridu zajišťoval chargé d'affaires Zdeněk Formánek. Tento zaměstnanec ministerstva zahraničí byl přímo v centru dění a měl možnost

zblízka pozorovat revolucionalizaci republikánského Španělska a všechny negativní projevy tohoto procesu. To společně s jeho konzervativními názory předurčilo jeho sympatie ve španělské občanské válce a v tomto duchu také psal zprávy do Černínského paláce. Zachránil před persekucí několik odpůrců levicového režimu tím, že jim poskytl azyl v budově vyslanectví (to tehdy ovšem nebyl zdaleka ojedinělý případ mezi členy diplomatického sboru v Madridu). Vyvolalo to ostré protesty madridské vlády a tyto osoby byly až v květnu r. 1937 evakuovány do Československa za zprostředkování Mezinárodního Červeného kříže. Tito azylanti byli internováni v lázních Sedmihorky, kde měli setrvat po celou dobu trvání občanské války. To se však nestalo, neboť využili liknavosti československých úřadů a odcestovali do nacionalistické zóny ve Španělsku.

Hlasy příznivé národnímu Španělsku začaly sílit i Praze. Zejména mezi stranami československé pravice. Agrárníci a národní demokraté, kteří zpočátku podporovali oficiální politiku neintervence ministerstva zahraničí, začali prosazovat navázání diplomatických vztahů s Frankovým Španělskem. Kromě ideových sympatií hrála v jejich argumentaci důležitou roli i otázka ochrany československých obchodních zájmů. Ty podle nich byly ohroženy vzhledem k tomu, že válečné štěstí se začalo stále více přiklánět na stranu nacionalistů a republika ztrácela půdu pod nohama. Tyto skutečnosti musela reflektovat i československá diplomacie. Po vzoru ostatní států byly vytvořeny

neformální kontakty se zástupci Franka. Vyslanec Masaryk zahájil na začátku roku 1938 v Londýně rozhovory s vévodou z Alby.¹⁰ Černínský palác začal jednat v Praze se Sanz y Tovarem. Obě strany se nakonec dohodly na navázání diplomatických styků na nejnižší úrovni. Československo vyslalo do Burgosu Dr. M. Hanáka v pozici generálního agenta. Sanz y Tovar získal recipročně stejný titul. Součástí těchto ujednání byl i zákaz dovozu vojenského materiálu do republikánského Španělska. Proti tomuto kroku velmi ostře protestoval Jiménez Asúa, s jehož vládou Československo nadále udržovalo diplomatické styky. Bylo zastupováno Z. Němečkem a sídlo jeho legace se přesunulo z válečnými operacemi ohroženého Madridu do Barcelony.

Provázanost mezi německou agresivní politikou ve střední Evropě a španělskou občanskou válkou se ukázala v létě roku 1938 během sudetské krize. Nacistické Německo, vzhledem ke svým zahraničněpolitickým prioritám, utlumilo pomoc Frankovi. Jeho rychlé vítězství nebylo pro Wilhelmstrasse žádoucí, neboť potřebovala ohnisko napětí ve Středozeří, které by odvádělo pozornost západních mocností. Francie zaujala příznivější postoj vůči republikánské vládě a dokonce na čas uvažovala o vojenském zásahu na její podporu v Katalánsku. Čelní představitelé Španělské republiky spojovali své poslední naděje s vypuknutím evropské války, ve které by se stali cenným spojencem pro Francii a Velkou Británii. Mnichovskou dohodu pak chápali i jako svou porážku a na půdě Společnosti národů jí ústy svého ministra zahraničí Alvarez de Vayo ostře odsoudili. Reakce Burgosu na mnichovský diktát velmocí byla naproti tomu

¹⁰ srov. Avilés Farré, J.: Un Alba en Londres: la misión diplomática del XVII duque (1937-1945), In: Historia Contemporánea (Universidad del País Vasco), č.15/1996

spíše kladná. Představitelé národního Španělska si uvědomovali jaké riziko by pro ně znamenala eskalace středoevropské krize.

Zahraniční politika druhé republiky byla jednoznačně orientována proněmecky a to mělo své důsledky i ve španělsko-československých vztazích. Na Černínský palác bylo naléháno, aby přerušil diplomatické styky s republikánských Španělskem a uznalo Frankovu vládu de iure. Jiménez Asúa již na konci srpna r. 1938 opustil Prahu a odcestoval do Ženevy, kde se ujal funkce stálého delegáta u Společnosti národů. Jeho nástupcem se stal Diego Martínez de Aragón. Ten zůstal v čele zastupitelského úřadu až do 27. 1. 1939, kdy Praha navázala plnohodnotné diplomatické vztahy s Burgosem. Novým španělským titulářem se stal Sanz y Tovar, který si vynutil předání budovy vyslanectví z rukou Martíneze de Aragón. Jeho protějškem ve Španělsku byl určen Zdeněk Formánek, který se těšil dobré pověsti mezi frankistickými elitami díky svým postojům a činům během občanské války. Německé obsazení českých zemí a vyhlášení nezávislého Slovenského státu v polovině března r. 1939 znamenaly ukončení československo-španělských vztahů.

II. Španělsko a Protektorát Čechy a Morava

Občanská válka ve Španělsku skončila v předvečer 2. světové války a španělská diplomacie musela zaujmout postoj k tomuto konfliktu. Sympatie vůči mocnostem osy, které z velké části přispěly k vítězství generála Franka, byly evidentní (např. přistoupení Španělska k Paktu proti Kominterně). Ovšem tříletým válečným strádáním oslabený stát neměl v r. 1939 jinou možnost než vyhlásit striktní neutralitu. K přehodnocení tohoto postoje došlo až v říjnu r. 1940 pod dojmem úspěchu německých zbraní

na všech frontách Evropy. Španělsko sice nadále zůstalo formálně neutrální (no beligerencia), ovšem stalo se spřáteleným neutrálem nacistického Německa. Důvodem tohoto kroku byla snaha podílet se na nově vytvářeném evropském pořádku a vidina územních zisků. Tyto touhy se nenaplnily, neboť Madrid se nemohl stát plnohodnotným spojencem Berlína. Nebyl schopen se v konfliktu vojensky angažovat kvůli hospodářské slabosti a surovinové závislosti na Anglosasech. Jedinou výjimkou bylo vyslání dobrovolnické Modré divize na ruskou frontu, k jehož ospravedlnění sloužila španělská koncepce o dvou rozdílných, paralelně probíhajících válkách. Podle této koncepce bylo Španělsko ve válce mezi západními spojenci a Německem neutrální. Válka proti SSSR však byla chápána jako protikomunistická křížová výprava a Španělsko plně podporovalo německé válečné úsilí. Na přelomu let 1942-43 se však vývoj na frontách začal obracet ve prospěch protiněmecké koalice. Tato skutečnost vedla španělskou vládu k opětovnému přehodnocení své zahraniční politiky a návratu ke striktní neutralitě, kterou zastávala až do konce konfliktu.

V tomto rámci se vyvíjel i vztah Madridu ke státům a územím ve sféře vlivu hitlerovského Německa jako byl např. Protektorát Čechy a Morava. Tento vazalský státní útvar, vyhlášený 16. 3. 1939 jako následek německé okupace, neměl mezinárodněprávní subjektivitu. To vedlo ke zrušení zastupitelských úřadů mnoha států v české metropoli. Španělsko, které uznalo německou okupaci, omezilo své zastoupení v Praze na konzulát, který administrativně podléhal ambasádě v Berlíně vedené Ginésem Vidal y Saurou. Konzulem byl jmenován Ramón Martín Herrero. Jeho úkolem bylo vytvářet příznivý obrázek nového Španělska,

které vzešlo jako vítěz z občanské války, a které se stále více orientovalo na mocnosti osy. V tom mu velmi pomáhal Španělský a ibero-americký ústav pod vedením MUDr. Jaroslava Lenze. Tento gynekolog a honorární konzul podporoval Frankovy nacionalisty už v období první republiky a v tomto duchu také orientoval tuto hispanistickou instituci. Ústav, finančně a materiálně podporovaný španělským konzulátem, pravidelně organizoval přednášky, výstavy a jiné společenské a umělecké akce, na kterých bylo propagováno frankistické Španělsko. Protektorátní kulturní prostředí se i díky politickým vazbám více otevřelo recepci španělské kultury. V této době byla českými nakladatelstvími vydána celá řada významných děl kastilské literatury a divadla uváděla klasické hry španělského dramatu. Přední periodika jako např. Lidové listy, Národní politika či Der Neue Tag otiskovaly články a reportáže oslavující Frankovo Španělsko.

Vzájemná obchodní výměna byla kvůli válečným podmínkám na nízké úrovni. Projevilo se však zvětšení španělského vývozu do Třetí říše. Z českých firem se na obchodu se Španělskem podílela např. Škoda nebo Omnipol. Obchodovalo se mj. s ovocem, obilnami, kovy, bavlnou, zvířecími produkty.¹¹

Československý zastupitelský úřad v Madridu byl uzavřen v důsledku německé okupace českých zemí a vzniku Slovenského státu. Diplomat Formánek, který na tomto zastupitelství už dlouhou dobu působil, však ve španělském hlavním městě zůstal. Prohlásil se za představitele československé exilové vlády v Londýně a využíval při svých aktivitách prestiže, které si získal za své postoje během občanské války. Mimo jiné byl vyznamenán

¹¹ EIROA SAN FRANCISCO, M. : c.d., s. 34-35

Velkým křížem za zásluhy kvůli ochraně, kterou poskytl pronásledovaným odpůrcům republiky v budově vyslanectví.¹² Skutečnost, že španělská vláda dovolila vyvíjet Formánkovi činnost na svém území, byť mu bylo zakázáno vyjadřovat otevřeně protiněmecké postoje, je dokladem určité dvojakosti. Madrid musel brát ohledy jak na britskou Foreign Office, tak na německou zahraniční politiku. Náplní práce se Formánek příliš nelišil od řádně akreditovaných členů madridského diplomatického sboru. Jeho důležitým úkolem byla ochrana československých občanů ve Španělsku. S tím souvisela i jeho starost o bývalé československé interbrigadisty nacházející se španělských internačních táborech a věznicích, mezi nimiž nejvýznamnější byla v Miranda de Ebro. Formánek často intervenoval u španělských úřadů ve snaze o jejich propuštění či alespoň o zlepšení jejich životních podmínek, které byly často katastrofální¹³. Při těchto snahách byl často podporován i britskou diplomacií či Červeným křížem. Zejména po roce 1942 se podařilo dosáhnout propuštění díky změnám v poměru sil ve světové válce, na kterou španělská politika reagovala. To byl také jeden z důvodů, proč byl Formánek v červnu r. 1944 uznán Frankovou vládou za oficiálního zástupce československé vlády se všemi právy a prerogativami diplomatického zástupce. V této funkci setrval až do konce války v r. 1945.

¹² Tamtéž, s. 34

¹³ EIROA SAN FRANCISCO, M. : De prisioneros a presos: europeos centro-orientales en los campos de concentración franquistas, in: Congreso Los campos de concentración y el mundo penitenciario durante la guerra civil y el franquismo, Editorial Crítica, Barcelona 2003, s.199-200

III. Španělsko a Slovenský stát;

Nezávislost Slovenska byla vyhlášena pod patronací Třetí říše 14. 3. 1939. Režim nově vytvořeného státu se vyznačoval vypjatým nacionalismem, katolickým tradicionalismem, korporativistickým pojetím společnosti a autoritativním stylem vlády. Tyto rysy, spolu se zahraničněpolitickou orientací na mocnosti Osy, byly společné s frankistickým režimem ve Španělsku. Slovenská státostrana HSĽS patřila už ve 30. letech mezi nejhorlivější zastánce národního Španělska na československém politickém spektru.¹⁴

Španělsko uznalo Slovensko de iure v dubnu r. 1939. a v srpnu téhož roku vyslalo do Bratislavy chargé d'affaires Carlose Arcos y Cuadru, vévodu de Bailén, kterého v dubnu r. 1940 nahradil vyslanec Juan Manuel Cano y Trueba. Španělský zastupitelský úřad ve slovenské metropoli se zpočátku potýkal s celou řadou těžkostí, mj. kvůli nedostatečnému technickému vybavení muselo kontakt s Burgosem udržovat prostřednictvím ambasády v Budapešti. Slovenské ministerstvo zahraničí původně nepřikládalo Pyrenejskému poloostrovu velký význam a mělo v úmyslu zřídit v Madridu pouze honorární konzulát, který byl adiministrativně podřízen vyslanectví v Římě. První pokus otevřít v Madridu zastupitelský úřad se uskutečnil v únoru r. 1940, avšak skončil neúspěchem. Vyslanec Zvrškovec a legační tajemník Démuth tehdy marně čekali na audienci v předpokoji Frankovy

¹⁴srov. MICHELA, M.: Občianská vojna v Španielsku v politike HSĽS v rokoch 1936-1939, in: Španielsko a stredná Európa. Minulosť a prítomnosť vzájemných vzťahou. Bratislava 2004, s.79-89

pracovny a odjeli zpět do Říma.¹⁵ V dubnu r. 1940 přijel do Madridu Jozef Mikuš. Tento mladý diplomat patřil ke skupině bývalých zaměstnanců československého zamini, kteří se dali do služeb luďáckého Slovenska.¹⁶ Jeho nejdůležitějším úkolem jako slovenského představitele bylo získat mezinárodní uznání pro svůj stát. V tomto úsilí mělo hrát Španělsko důležitou roli, neboť mělo sloužit jako spojnice se zeměmi Latinské Ameriky. Tato snaha však nesklidila mnoho úspěchů. Jedinými státy jihoamerického subkontinentu, které diplomaticky uznaly Slovensko, byly Kostarika a Ekvádor. Ostatní hispanofonní země se rozhodly v evropských záležitostech sledovat kurz zahraniční politiky USA, která tomuto kroku nebyla nakloněná.¹⁷ Mikuš navázal mnoho užitečných kontaktů s členy madridského diplomatického sboru a snažil se propagovat Slovensko i prostřednictvím sdělovacích prostředků. U příležitosti výročí vzniku Slovenského státu v r. 1943 se snažil prosadit do vysílání španělského rozhlasu program, který by o něm pojednával. Kvůli zásahu španělského ministerstva zahraničí, které se obávalo negativní reakce Anglosasů, však k tomu nedošlo.¹⁸ Podobně jako Formánek intervenoval i slovenský titulář ve prospěch některých interbrigadistů pocházejících ze Slovenska. Smluvně dojednaná kulturní výměna probíhala v malém rozsahu a byla nevýznamná.

K prohloubení slovensko-španělských vztahů měla sloužit obchodní dohoda již navrhl Slovensko v červenci r. 1940. Vzájemný obchod neměl ani pro jednu stranu větší význam, avšak pro slovenskou diplomacii mělo toto prohlubování ekonomických

¹⁵ SZÁRAZ, P.: España en los calculos del gobierno eslovaco clerofacista y de su emigración en los años de posguerra, in: Lamusa, č.6/2005, adresa: <http://www.ucml.es/lamusa/>

¹⁶Jozef Mikuš napsal memoáry, ve kterých se zabývá i svým působením ve Španělsku: MIKUŠ, J.A.: Pámeti slovenského diplomata. Bratislava 1997, s. 56-94

¹⁷SZÁRAZ, P.: tamtéž

¹⁸SZÁRAZ, P.: tamtéž

vztahů politické důvody. To se projevilo i během zdlouhavých příprav a jednání. Samotná obchodní dohoda byla podepsána v Madridu 19. 5. 1943 a v platnost vstoupila 1. 7. téhož roku. Skutečnost, že tento dokument měl platnost pouze jednoho roku s možností automatické prodloužení o 6 měsíců, svědčilo o určité opatrnosti španělské strany. Té se rovněž do textu dohody podařilo prosadit většinu svých požadavků na úkor slovenských. To se týkalo pro Španělsko výhodnějšího clearingu (oproti Slovenskem navrhovanému systému kompenzací) nebo likvidace schodku vzájemné obchodní výměny ve prospěch Slovenska a vytvoření smluvně dojednané parity obchodního obratu. Slovenskou vývozní komoditou se stala především celulóza a Španělsko vyváželo především kovy, např. olovo. Obchodní výměna, která byla ztěžována válečnou situací v Evropě zcela ustala po osvobození Francie spojenci.¹⁹

V únoru r. 1944 byl Mikuš vystřídán Jozefem Ciekerem, který však nastoupil s titulem vyslance. Jeho příchod do Madridu byl provázen velkými obtížemi vzhledem k tomu, že Španělsko muselo v této době brát stále větší ohledy na členy protihitlerovské koalice. To samozřejmě znamenalo i jeho přístup ke spojencům a satelitům Německa. Cieker se na audienci k Frankovi dostal až květnu r. 1944 a zmínka o tom se proti všem zvyklostem neobjevila v oficiálním věstníku Boletín Oficial del Estado.²⁰ Vývoj španělsko-slovenských vztahů přes veškeré snahy nového tituláře nebylo možné zvrátit. Postup rudé armády na slovenské území stále více zpochybňoval samotnou existenci

¹⁹SZÁRAZ, P.: Dlhá cesta k slovensko-španielskej obchodnej dohode 1943, in: Španielsko a stredná Európa. Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov. Bratislava 2004, s. 79-9

²⁰ SZÁRAZ, P. : España en los calculos del gobierno eslovaco clerofacista y de su emigración en los años de posguerra, in: Lamusa, č.6/2005, adresa: <http://www.ucml.es/lamusa/>

tohoto německého satelitu. Chargé d'affaires Torres Quevedo evakuoval španělské vyslanectví v Bratislavě jako jeden z posledních diplomatických zástupců 1. 4. 1945, tři dny před příchodem Rusů. 14. 4. španělské ministerstvo zahraničí oficiálně oznámilo přerušování vztahů se Slovenskem. Jozef Cieker abdikoval a rozhodl se vstoupit do služeb Prahy a předal československému zástupci Formánkovi archiv slovenské legace. Československý ministr zahraničí žádal návrat všech bývalých zaměstnanců slovenského zastupitelského úřadu do republiky. Cieker se však v rozhovoru s Formánkem dozvěděl, že by mu v případě návratu hrozilo stíhání lidovým soudem. Rozhodl se proto zůstat ve Španělsku a v srpnu r. 1945 požádal o politický azyl.²¹

²¹ SZÁRAZ, P.: tamtéž

2. Československo a španělský exil

I. Mezinárodní kontext

Po skončení 2. světové války se Španělsko a Československo nacházely ve velmi rozdílných situacích. Československá republika se řadila mezi vítěze. Konec války byl pro ní spojen s osvobozením od německé okupace a obnovením státnosti.

Byly obnoveny předmnichovské hranice s výjimkou Podkarpatské Rusi (tato oblast byla podstoupena novému východnímu sousedovi SSSR). Tato globální velmoc se stala nejdůležitějším československým zahraničněpolitickým partnerem a měla se stát garantem nového status quo ve střední Evropě. Palčivá národnostní otázka byla vyřešena vysídlením německého obyvatelstva z Českých zemí a podobný osud měl potkat i maďarskou menšinu na jižním Slovensku. Nešvary prvorepublikového politického systému, jako byl především neustálý stranický boj a od něj odvozená nestabilita vlád, měly být odstraněny zavedením tzv. lidové demokracie. Tento koncept znamenal vytvoření Národní fronty, orgánu, který měl sdružovat všechny „antifašistické“ politické strany a společenské organizace. Antifašismus byl chápán v dobovém kontextu a ve skutečnosti znamenal eliminaci pravicových stran. V takto vzniklém levostředovém politickém spektru hrála významnou roli KSČ. Během války se zcela změnil pohled na komunistické strany ve většině evropských států, a to zejména díky účasti mnoha komunistů v odboji proti okupantům. Ze stran internacionálních a revolučních se staly v očích velké části společnosti strany vlastenecké a reformní. To byla příčina komunistických volebních úspěchů nejen v Československu a v některých zemích osvobozených rudou armádou, nýbrž i na zápa-

dě evropského kontinentu.

Frankovo Španělsko, které se v minulosti zkompromitovalo spoluprací s mocnostmi osy, bylo za těchto okolností československou i mezinárodní veřejností považováno za poslední relikv fašismu v Evropě. Vzhledem k euforii z vítězství, která panovala v mnoha zemích málokdo pochyboval o tom, že frankistický režim brzy padne. Tomu ostatně nasvědčoval i vývoj na mezinárodní scéně. Na konferenci v San Francisku, konané na jaře r. 1945, kde byla založena OSN nebylo Španělsko přizváno. V Mexiku v srpnu téhož roku se ustavila španělská exilová vláda, která svojí legitimitu odvozovala od koncepce právní kontinuity systému druhé republiky. Kromě hostitelské země byla tato vláda diplomaticky uznána několika dalšími latinoamerickými státy (Guatemala, Panama, Venezuela). Španělská otázka byla projednávána i zástupci světových velmocí na konferenci v Postupimi. SSSR předložil dokument, ve kterém se uvádělo, že současný španělský režim byl dosazen mocnostmi osy, jeho existence znamená hrozbu pro národy Evropy a Latinské Ameriky a jeho povaha je nedemokratická. Sovětská diplomacie rovněž poukazovala na skutečnost, že španělští dobrovolníci bojovali na východní frontě na straně nacistického Německa. Velmoci se však nedokázali dohodnout na společném postupu vůči Španělsku, kromě konstatování, že tato země kvůli svému režimu nesplňuje podmínky pro vstup do OSN. Anglosasové a zejména Britové se obávali, že v případě odstranění Franka by se vytvořilo mocenské vakuum, které by mohlo být vyplněno komunistickou vládou. Sovětský svaz a země v jeho mocenském orbitu vedly proti Madridu mezinárodní kampaň a podporovaly protifrankistické

Španěly, o upřímnosti těchto snah však někteří autoři pochybují a přisuzují jim čistě instrumentální charakter.²² Poukazují především na to, že si v té době Stalin uvědomoval, že svržení Franka nebylo v jeho zájmu, neboť vzhledem k geografické poloze Pyrenejského poloostrova by tam zasahovali západní spojenci. Rusové by v takovém případě nemohli přímo ovlivňovat situaci a těžko by mohli doufat ve vytvoření prosovětsky orientovaného režimu. Zajímavé je, že SSSR, na rozdíl od svých satelitů, nikdy neuznal španělskou republikánskou vládu v exilu.

Důležitým protivníkem španělského režimu byla Francie. Její diplomaté předložili v prosinci 1945 SSSR, Velké Británii a USA nótu, v níž byl obsažen požadavek na přerušování diplomatických vztahů s Madridem. Tato iniciativa ztroskotala především na britském odmítnutí. Francouzská veřejnost byla velmi nakloněná španělskému exilu, neboť právě Španělé sehráli důležitou úlohu ve francouzském domácím odboji. Právě tito bývalí odbojáři tvořili páteř partyzánských jednotek, které se na území Španělska snažily podkopat pozici Frankovy vlády. To byl případ i Cristino Garcii, hrdiny francouzské rezistence, který byl španělskými orgány zatčen a v únoru r. 1946 popraven. Jeho poprava vyvolala ve Francii obrovskou vlnu nevole. Na počátku března rozhodla francouzská vláda uzavřít hranice se Španělskem. Francie rovněž iniciovala vydání společné noty s USA a Velkou Británií, která ostře odsuzovala španělskou vládu, byla ovšem pouhou proklamací. Ve stejnou dobu se exilová vláda Španělské republiky přesunuje do Paříže a jejími členy se stávají i komunisté.

Hlavní platformou odpůrců Frankova režimu se však stala

²² srov. SUÁREZ FERNANDEZ, L.: Franco y la URSS.La diplomacia secreta /1946-70/, Rialp, Madrid 1987

OSN.²³ Zde byly velmi aktivní země spadající do sovětské sféry vlivu, mj. i Československo. Zajímavou kapitolou byla činnost polského delegáta Oskara Langeho, který vznášel proti Španělsku mnohdy absurdní obvinění. Tvrdil např., že se na španělském území připravuje k útoku německá armáda o 200 000 mužích, nebo že Španělsko vyvíjí atomovou bombu.²⁴ Na návrh tohoto diplomata vznikla pětičlenná komise, sestávající ze zástupců Austrálie, Brazílie, Číny, Francie a Polska, která se měla zabývat španělským problémem. Výsledkem práce této komise byl dokument, který se stal pokladem pro rezoluci 39 (I) Valného shromáždění OSN z prosince r. 1946, která potvrdila vyloučení Španělska a vyzvala členské státy této mezinárodní organizace, aby odvolali své diplomatické zástupce z Madridu. Většina členských zemí uposlechla toho doporučení. Jedinými výjimkami byla Argentina, Portugalsko, Vatikán a Švýcarsko. V průběhu roku 1947, však v důsledku vzrůstu napětí mezi USA a SSSR začaly protišpanělské kampaně na půdě OSN ztrácet na intenzitě. State departament dokonce v souvislosti s vypukající studenou válkou začal přehodnocovat svůj postoj k Madridu. Španělsko se sice nestalo příjemcem hospodářské pomoci Marshallova plánu, avšak autor koncepce zadržování komunismu George Kennan radil sblížit se s Frankovým režimem, neboť v exilové vládě španělské republiky neviděl reálnou alternativu. Rok 1948 byl pak zásadním milníkem na cestě Španělska z mezinárodní izolace. Francouzi v únoru tohoto roku opět otevřeli hranice. Některé jihoamerické republiky normalizovaly své vztahy s Madridem a brzy byly následovány dalšími státy. V roce 1949 mezi sebou

²³ Touto problematikou se podrobně zabývá práce PORTERO, F.: *Franco aislado. La cuestión española /1945-1950/*, Aguilar, Madrid 1989

²⁴ SUÁREZ FERNANDEZ, L.: c.d., s. 38

soutěžily návrhy rezolucí Polska a skupiny států Latinské Ameriky (Brazílie, Kolumbie, Peru, Bolívie). Polský návrh prosazoval zrušení dodávek zbrojního materiálu. Latinoameričané prosazovali volnost jednání ve vztahu k Madridu. Jejich návrh v hlasování zvítězil. O rok později se hlasovalo o revokaci rezoluce z prosince r. 1946. Většina členů OSN hlasovala pro návrh. To znamenalo návrat diplomatických zástupců do Madridu a vytvoření předpokladů pro pozdější vstup Španělska do této mezinárodní organizace, který se uskutečnil v r. 1955. Už předtím se však Španělsko stalo členem některých agentur spadajících pod OSN: 1950 FAO, 1951 Organizace civilního letectví, Meziparlamentní unie, UNESCO atd. Intensifikovaly se vztahy mezi Madridem a Washingtonem. Pyrenejský poloostrov hrál v amerických plánech na obranu Evropy v případě sovětské vojenské agrese důležitou úlohu. Vzhledem k tomu, že Španělsko nebylo členem NATO, museli američtí diplomaté a strategičtí plánovači nalézt jinou formu začlenění této země do systému obrany západní Evropy. Vzájemná jednání, která se vedla od počátku 50. let, vyvrcholila podepsáním sérií dohod 23. 9. 1953. Těmito dohodami se USA zavazovaly poskytnout Španělsku vojenskou a hospodářskou pomoc, které dalo na oplátku souhlas se zřízením amerických vojenských základen na svém území. O měsíc dříve došlo k dalšímu diplomatickému úspěchu Madridu. 27. 8. 1953 byl podepsán konkordát s Vatikánem. Tento dokument byl vrcholem spojenectví mezi Frankovým režimem a katolickou církví, které poskytl rozsáhlou autonomii.

Paralelně se změnami na mezinárodní politické scéně se vyvíjel i španělský režim. To bylo ostatně charakteristické pro celé období Frankovy vlády. Na konci 2. světové války bylo nezbytně nutné zbavit se všeho, co by připomínalo někdejší spolupráci

s mocnostmi Osy nebo budování totalitního systému podle jejich vzoru. Byla zmenšena úloha Falangy, strany, která se nápadně podobala straně typu NSDAP a jejíž funkcionáři mnohdy s nacistickým Německem otevřeně sympatizovali. Byl zrušen pozdrav vztyčenou paží. Stále více byla zdůrazňována katolická podstata národního Španělska. Důležité posty ve vládě obsadili katoličtí politikové, z nichž většina pocházela z organizace ACNP (Asociación Católica Nacional de Propagandistas). Jedním z nich byl i ministr zahraničí Alberto Martín Artajo. Skrze platformu katolictví se ostrakizované Španělsko snažilo nalézt cestu zejména ke křesťanskodemokratickým stranám, které se v té době dostávaly k moci v zemích západní Evropy.

Všechny tyto změny politické orientace rovněž získaly institucionální rámec. Druhá polovina 40. let byla ve Španělsku ve znamení důležitých legislativních úprav. Vznikl tak systém tzv. organické demokracie. Ta se měla zakládat na přirozených institucích jako je rodina, obec či pracovní korporace. Prvním krokem bylo Fuero de los Espanoles z července r. 1945, což byl seznam práv a povinností španělského občana. Jeho nedostatkem byla absence garancí těchto práv a politická omezení. V říjnu téhož roku byl schválen zákon o referendu, který umožnil participaci španělské společnosti na vybraných politických rozhodnutích. Takovou příležitostí byl Zákon o následnictví hlavy státu (Ley de Sucesión a la Jefatura del Estado), který dával generálu Frankovi pravomoc rozhodnout o svém nástupci a v případě potřeby toto rozhodnutí revokovat. Otázka nástupnictví byla zásadní pro tak bytostně personifikovanou diktaturu jako bylo frankistické Španělsko. Mimo to tento zákon rozhodl o monarchistické formě státu, což byla otázka, která zůstávala do té

doby nevyřešena. Monarchisté tvořili velmi podstatnou část Frankových stoupců, proto se obnovení monarchie jevílo jako nejpřirozenější řešení. Problém byl však v tom, že nositel dynastické tradice don Juan de Borbon, syn posledního španělského panovníka Alfonse XIII., zaujal na konci 2. světové války spolu s částí monarchistického hnutí velmi kritický postoj k frankistickému režimu. Ten vyjádřil v Manifestu z Lausanne v březnu r. 1945. V r. 1946 se přesunul do portugalského letoviska Estoril, odkud rozvíjel své aktivity ve prospěch obnovy monarchie ve Španělsku. Se svými snahami dokonce našel pochopení mezi některými členy PSOE. Někteří socialisté, mezi nimi byl nejvýznamější pragmatik Indalecio Prieto, byli dokonce za účelem instalace demokratického režimu ochotni opustit platformu republikánství. Exilová vláda předsedy PSOE Rodolfo Llopise, ustanovená v únoru r. 1947, dala zelenou vyjednávání s monarchisty. Tato otázka však rozdělila vládní koalici, která zahrnovala strany od konzervativní baskické PNV, přes Komunistickou stranu Španělska (PCE) až po anarchistickou CNT. Velká část socialistů pod vedením Prieta nakonec vládu opustila. Učinila tak nejen z důvodu programových neshod, nýbrž i ze snahy distancovat se od komunistů. Ti začali v západní Evropě ztrácet půdu pod nohama v důsledku vzniku studené války s tím souvisejícím odchodem jejich kolegů z jednotlivých vlád. Za britského zprostředkování začal Prieto jednat s monarchisty reprezentovanými José Maríá Gil-Roblesem. Vrcholem těchto negociací se stal Pakt ze San Juan de Luz ze srpna 1948. Ve stejnou dobu se však don Juan de Borbon rozhodl pro dohodu s Frankem, která byla zpečetěna na jachtě Azor v zátocě u San Sebastianu. Juan Carlos, nezletilý syn dona Juana, měl být poslán do Španělska, aby zde byl vychován v duchu režimu vzešlého z

povstání 18. 7. 1936 a Franco měl uznat jeho nároky na španělský trůn. Tímto tahem se podařilo politicky neutralizovat španělský exil, jehož vliv a prestiž neustále upadaly. Pro režim se později stala mnohem větší hrozbou vnitřní opozice.

II. Španělský národní výbor

Situace antifrankistických Španělů nalézajících se na území Československa po osvobození od německé okupace vyhlížela optimisticky. V porážce německého nacismu ve střední Evropě viděli předobraz budoucího pádu diktatury v jejich vlastní zemi. Setkávali se navíc se sympatiemi velké části československé veřejnosti a pochopením ze strany vládních úřadů. Díky tomu mohl již v květnu 1945 vzniknout Španělský národní výbor pro Československou republiku (Comité Nacional Español en la República Checoslovaca). Tento orgán zabral španělský konzulát nacházející se ve vile Teresa v Italské ulici 36, která byla nedlouho předtím opuštěna frankistickým konzulem. Tento orgán se zabýval ochranou zájmů španělských státních příslušníků a plnil funkci konzulárního úřadu. Mj. vydával doklady o identitě španělským občanů z nichž velkou část tvořili bývalí vězni nacistických koncentračních táborů. Fakticky se stal polooficiálním reprezentantem španělské exilové vlády. Lluch pravidelně posílal zprávy o situaci v Československu, avšak vzhledem k tomu, že všechny instituce nedávno vyhlášené Španělské republiky se nacházely v Latinské Americe, byl kontakt zpočátku obtížný. Výbor rovněž převzal správu Španělského a ibero-amerického ústavu.

Na ustavující schůzi byl do předsedy Výboru zvolen Francisco Lluch. Tento stavební odborník se mj. za občanské

války podílel na opevňování Madridu. Po porážce republiky v r. 1939 přešel do Francie, kde se několik let úspěšně věnoval své profesi. V r. 1944 byl kvůli svým kontaktům s francouzským odbojovým hnutím zatčen a internován v Mostu do dubna 1945. Odtud pak odchází do Prahy, kde se aktivně zúčastnil protiněmeckého povstání.²⁵ Pro složitou situaci, která panovala ve španělské komunitě v Praze často úzce související s vývojem československé polické scény, je příznančné, že se objevily různé zprávy o Lluchově aktivitách na konci války a po jejím skončení. Podle nich se měl stýkat s Jaroslavem Lenzem a 27.4. 1945 měl mít přednášku na Španělském a Iberoamerickém ústavu na téma “España y el mar” (Španělsko a moře). Přednáška se měla konat v místnosti vyzdobené falangistickými symboly. Llucho měl rovněž mít dobré kontakty s frankistickým konzulem, který ho měl zapsat na seznam osob určených pro evakuaci do Španělska přes Švýcarsko před příchodem rudé armády.²⁶ Podobná obvinění byla vznesena i proti dalším funkcionářům Výboru. Pokladník Kurt Kraemer, sefardský Žid narozený ve Štrasburku se španělskou státní příslušností, měl dobré styky s frankistickým konzulem, kterému dokonce daroval 10 000 korun u příležitosti narození své dcery. Za to mu bylo dovoleno uschovat si v budově konzulátu sbírku orientálních koberců. Později měl předat Lluchovi 50 000 korun za to, že mu opatří dokumentaci jako španělskému antifacistovi, a že ho nechá nadále skladovat jeho sbírku orientálních koberců v budově konzulátu. Mimo to Kraemerův bratr byl vysoce postaveným falangistou a v

²⁵ ARTISTAS ESPAÑOLES DE PARIS: PRAGA 1946. catalogo de exposición. Caja Madrid. Madrid 1993, s. 160

Archivo PCE. Emigración política - Checoslovaquia, Instituto Español e Iberoamericano, Curriculum vitae

²⁶ Archivo PCE. tamtéž, Informe sobre las actividades de señor Francisco Llucho en Checoslovaquia,

prosinci 1945 ho v Praze navštívil.²⁷ Společně s Kraemerem daroval 50 000 korun rovněž Rudolf Schorf, podnikatel vlastnící filiálku na Kanárských ostrovech, který za občanské války zásoboval Frankovy jednotky uniformami a batohy.²⁸ Tajemník výboru Alberto Lazáro setrval krátce ve své funkci. Jeho nástupce Samuel Gómez Ramirez po něm žádal, aby vypracoval zprávu ze své činnosti ve výboru. To ovšem odmítl a případ byl předán policii, poté odcestoval z Prahy. Později se objevil v Madridu, kde vydal článek v hlavním režimním periodiku Arriba po názvem “Španělský “případ” se vymyslel v Československu” (El “caso” de Espana se inventó en Checoslovaquia). Ve něm označil Československo za strůjce mezinárodní kampaně proti Španělsku.²⁹ Český právní poradce výboru Wenda byl zatčen policií a odsouzen za podvod a policie kvůli tomu na čas zakázala Lluchovi vydávat doklady o identitě.³⁰ Existují svědectví o tom, že nad budovou konzulátu vlála monarchistická vlajka i poté co ji převzal Španělský národní výbor.³¹ V důsledku takových skutečností se mezi pražskými Španěly začala šířit nespokojenost a odpor vůči osobě Franciska Lluche. To vyústilo na schůzi výboru pořádané 11.11.1945, na které byl Lluch hlasováním sesazen ze svého postu. Ten však odmítl legitimitu tohoto kroku a dokonce vyhrožoval přítomným, že je nechá z budovy konzulátu vyvést policií. Ministerstvo vnitra pak po dohodě s ministerstvem zahraničí 23.12. 1945 Španělský národní výbor úředně rozpustilo a nechalo vyklidit jím obývaný konzulát. Tato budova byla posléze předána Svazu politických vězňů. Lluch přestal být uznáván za polooficiálního zástupce španělského exilu vlády a

²⁷ Archivo PCE, tamtéž

²⁸ Archivo PCE, tamtéž

²⁹ Archivo PCE, tamtéž

³⁰ Archivo PCE, tamtéž

³¹ Archivo PCE, tamtéž

přestal se těšit důvěře československé vlády. Výbor fakticky fungoval do února r. 1946. Lluch nadále vystupoval jako předseda a posílal politické zprávy čelným představitelům republikánského exilu. Svůj názor na postup československých úřadů sdělil v dopise Luisi Jiménez Asúovi: “V podstatě se nejedná o nic jiného než o neustálý tlak jedné strany, která se snaží zcela ovládnout kampaň pomoci naší zemi zajistit, aby monopolizovala kolektivní úsilí. A to je původ všech těchto událostí.”³² Je jasné, že se zde mluví o komunistech. Ti, ač je nepopíratelné, že do Španělského národního výboru pronikly profrankisticky orientované osoby, ovšem určitou část obvinění později instrumentálně vykonstruovali.

12. 2. 1946 znovuvytvořená Společnost přátel demokratického Španělska zorganizovala ve velkém sále Lucerny akci na pomoc španělskému exilu za vydatné účasti předních českých i španělských osobností (mj. Enrique Líster, Enrique de Santiago, gen. Ečer). Ve stejnou dobu zorganizoval Lluch konferenci Španělského a Ibero-amerického ústavu v protější kavárně Barok. Tato akce samozřejmě neměla takový ohlas jako schůze Přátel demokratického Španělska. Lluchovi se však podařilo informovat francouzský tisk o tom, že organizuje oslavu výročí vyhlášení druhé španělské republiky 14. 4., což mělo vyvolat dojem u pařížských exilových kruhů dojem, že stále se ještě v Praze těší jistému vlivu. Týden po jeho vystoupení byl Španělský a Ibero-americký ústav rozpuštěn, což byl i důsledek vyšetřování jeho činnosti v období protektorátu.³³ F. Lluch byl

³² ARTISTAS ESPAÑOLES DE PARIS: PRAGA 1946. catalogo de exposición. Caja Madrid. Madrid 1993, s.164-165

³³ Archivo PCE. tamtéž

pak 19. 9. 1946 zatčen policií i se svou rodinou kvůli obvinění s kolaborace v období protektorátu.³⁴

K propagování myšlenky obnovy republikánského zřízení ve Španělsku nerozlučně patřilo pořádání kulturních akcí. Stejně jako v jiných zemích španělská exilová reprezentace využívala faktu, že velká část umělců a intelektuálů, z nichž mnozí si vydobyli světový věhlas, se ztotožnila se jejich věcí. V tehdejší atmosféře nadšení nad porážkou fašistického totalitarismu jejich snahy nacházely pochopení a sympatie i mezi domácími uměleckými kruhy, z nichž někteří se rovněž podíleli na práci ve prospěch Španělské republiky. Už v létě r. 1945 Divadlo 5. května uvedlo hru autora Černocho Velká zkouška. Jednalo se o příběh republikánského kapitána na aragonské frontě, který se obětoval, aby kryl ústup svých spolubojovníků. Byl při tom doprovázen ruským poradcem. Na hře je jasně vidět autorova snaha o vytvoření paralely se situací Československa za války, což bylo pro tehdejší dobu příznačné. Obraz Španělské republiky opuštěné západními demokratiemi a bojující osamoceně proti fašismu byl tehdy velmi často prezentován. Španělské otázce se věnuje i mnoho článků vycházejících v československém tisku. V listopadu r. 1945 se v Praze konal Světový studentský kongres, kterého se účastnila i delegace demokratického Španělska. Ve stejné době Španělský a Ibero-americký ústav, spravovaný výborem uspořádal sjezd Latinoameričanů, který vyjádřil solidaritu se španělským exilem. Nejdůležitější kulturní a uměleckou událostí v Československu vážící se k republikánskému exilu tehdejší doby byla výstava „Umění republikánského Španělska. Španělští umělci pařížské školy“, která se upořádala ve výstavní síni Mánes. Bylo na ní nahlíženo

³⁴ ARTISTAS ESPAÑOLES DE PARIS: PRAGA 1946: c. d., s.178

jako na pokračování úspěšné výstavy ve španělském pavilonu na pařížském veletrhu v r. 1937. Bylo vystaveno celkem 244³⁵ děl významných malířů, z nichž ovšem ne všichni byli členy pařížské školy: Francisco Bores, Antonio Clavé, Honorio García Condoy, Oscar Dominguez, Apel les Fenosa, Mateo Hernandez, Luis Fernandez, Pedro Flores, Balbino Giner, Roberto González, Julio González, Baltazar Lobo, Gines Parra, José Palmeiro, Francisco Peinado, Ismael González de la Serva, Hernando Vinez a Manuel Viola. Byla vystavována rovněž díla Pabla Picassa. Myšlenka na konání výstavy vzešla od funkcionáře ministerstva informací Adolfa Hoffmeistra, a její uspořádání bylo výsledkem osobních přátelství. Na přípravách se podíleli rovněž František Gross, Alois Fišárek, v Paříži trvale žijící Zdeněk Přibyl a kulturní atašé na československé ambasádě ve Francii Josef Šíma. Slavnostní otevření se odehrálo 30.1.1946 a účastnila se ho většina vystavujících umělců (s výjimkou Picassa). Ti byli přijati vládními představiteli vládními představiteli a dostavili se na audienci u prezidenta Beneše, který nad výstavou převzal záštitu. Význam události podtrhovalo i složení Čestného výboru výstavy: Dr. Vincenc Kramář, Prof. Jan Mukařovský, Dr. Anna Masaryková, Emil Filla, František Halas. Událost se těšila obrovskému zájmu veřejnosti. Později byla výstava převezena do Brna a dalších československých měst. Byť zdaleka ne všechny obrazy patřily k angažovanému umění, výstava měla nepochybně i svůj politický rozměr. Byla odrazem tehdy velmi rozšířeného názoru, že dny Frankova režimu jsou spočítány. Tomu se zdály nasvědčovat i tehdejší události: protifrankistická kampaň na půdě OSN, Giralova vláda se přesunula z Mexika do Paříže, don Juan

³⁵ ARTISTAS ESPAÑOLES DE PARIS: PRAGA 1946. catalogo de exposición. Caja Madrid. Madrid 1993, s. 11

de Borbón do Estorilu, ve Španělsku existovalo partyzánské hnutí, atd. Uvažovalo se dokonce o budoucí reciproční výstavě československých umělců v Madridu. Španělské výtvarné umění, které se prezentovalo Československu na počátku r. 1946, mělo velký vliv na celou řadu domácích výtvarníků. Některé obrazy tehdy zakoupené obrazy patří do dnes ke sbírkám Národní galerie.

III. Československo a španělská vláda v exilu

Španělská republika přestala fakticky existovat na počátku roku 1939, kdy vojska generála Franka dobyla území, která se do té doby nacházela pod její kontrolou. 27. 2. 1939 prezident republiky Manuel Azaña podal demisi. V té době již Velká Británie a Francie diplomaticky uznaly vládu v Burgasu. Paříž zakázala republikánským utečencům na jejím území vyvíjení politické činnosti. Na předsedu kortesů Matíneze Barria tehdy přešla funkce prozatímního prezidenta. Fakt, že ústava z r. 1931 předpokládala v takovém případě vypsání nových voleb, byl využit velitelem vojsk středu Sigismundem Casadem. Ten odmítl uznat legitimitu nové hlavy státu, stejně jako odmítl uznat Negrínovu vládu. Společně s některými politiky vytvořil Národní radu obrany (Consejo Nacional de Defensa), který podepsal bezpodmínečnou kapitulaci. Premiér Negrín se rozhodl nadále pokračovat v existenci vlády, i mimo území Španělska, zakládající svou legitimitu na ústavě z r. 1931. Část španělských republikánských politiků však s touto koncepcí nesouhlasila, a tak Španělský exil zůstal během 2.světové války rozdělen. V tomto období se zaměřoval hlavně na pomoc španělským emigrantům v Evropě a Latinské Americe. V r. 1943 vznikl Španělský výbor osvobození (Junta Española de Liberación) jako první pokus

vytvořit zastřešující orgán španělské politické reprezentace v exilu. 17. 8. 1945 byly svolány kortesy do Mexico City. Výběr místa nebyl náhodný, neboť Mexiko již za presidenta Cardenase podporovalo španělské republikány během občanské války, nikdy neuznalo Frankovu vládu a přijalo velké množství exilových Španělů. Pro zasedání byl zvolen „Palacio de los Consejos“, který tehdejší mexický prezident Manuel Avila Camacho prohlásil za svrchované území Španělské republiky. Na tomto slavnostním zasedání byl Martínez Barrio potvrzen ve funkci hlavy státu a přijal demisi Negrínova kabinetu. Vytvořila se nová vláda pod předsednictvím Josého Giralu, čímž se podařilo obnovit státní instituce Španělské republiky.³⁶ Tohoto aktu se mj. účastnil i zástupce Československa.³⁷

Mexiko uznalo Giralovu vládu už 28. 7. 1945 a brzy následovaly další státy Latinské Ameriky: Guatemala 10. 9., Panama 13. 9., Venezuela 8. 11. . Další skupinou států, která diplomaticky uznala tuto vládu v průběhu roku 1946 byly tzv. lidové demokracie ve střední a východní Evropě: Polsko 4. 4., Jugoslávie 16. 4., Rumunsko 4. 6., Československo 22. 8., Maďarsko 22. 8, Albánie 29. 10., Bulharsko 29. 11.³⁸ Tím se seznam uzavřel. Na tom měla vliv skutečnost, že španělští komunisté v březnu r. 1946 vstoupili do vlády. V Československu plnil úlohu polooficiálního zastoupení Španělský národní výbor pro Československou republiku, o kterém již byla řeč v předchozí kapitole. Sondáže o případném navázání diplomatických styků prováděl státní ministr Fernando de los Ríos [Státní ministerstvo

³⁶ Problematika Španělské republiky v exilu je podrobně zpracována v knize: CABEZA Sánchez-Albornoz, S.: Historia política de la Segunda República en el exilio, Fundación Universitaria Española, Madrid 1997

³⁷ EIROA SAN FRANCISCO, M.: Las relaciones de Franco con Europa Centro-oriental /1939-1955/, Ariel, Barcelona, 2001

³⁸ RUBIO, J.: Las reconocimientos diplomaticos de la Republica en el exilio, in: Revista de politica internacional, n. 149, ener.-feb. 1977, s. 78

– Ministerio de Estado plnilo ve španělské exilové vládě funkci ministerstva zahraničí – pozn. F.V.] prostřednictvím československého zastupitelského úřadu v Mexiku. Původní návrh na jmenování Franciska Lluche řádným diplomatickým zástupcem musel být smeten ze stolu vzhledem k situaci, do které se tento člověk v Praze dostal. Tehdejší politická situace v Československu však byla pro republikánské Španělsko velmi příznivá. Významní čeští právníci JUDr. Bartošek a gen. Ečer (československý žalobce u Norimberského tribunálu) přijali nabídku stát se členy mezinárodní právní komise na obranu španělských protifrankistických bojovníků Santiaga Alvareze a Sebastiána Zapiraina.³⁹ Na slavnostech 1. máje se v průvodech KSČ a sociálních demokratů objevily vlajky Španělské republiky. V souvislosti se solidárním hnutím se zvětšoval i zájem o španělskou kulturu. Divadlo v Kroměříži připravilo velkovepé představení nazvané Pozdrav Španělsku. Divadlo D46 nastudovalo hru Yerma od Frederica Garcíi Lorky. V souladu se Světovou odborovou federací zorganizovali československé odbory od 7. do 15. 8. Týden boje proti Frankovi. pod heslem “Pryč s Frankovým režimem”. Během této kampaně bylo uspořádáno okolo 1000 manifestací ve všech částech země. V předních československých tiskovinách vycházely články se španělskou tematikou. V červnu se v československém tisku objevily informace o komunistovi Tomáši Gacíovi jako o budoucím španělském vyslanci, což velmi popudilo Giralovu vládu. Tento incident však přispěl k tomu, že se Praha definitivně rozhodla k uznání španělského exilu de iure. Krátce poté československý vyslanec v Paříži M. Nosek předal španělské

³⁹ Archivo PCE. Emigración política - Checoslovaquia, Instituto Espanol e Iberoamericano, Informe sobre el movimiento de solidaridad en Checoslovaquia noc la República Espanola

exilové vládě nótu, ve kterém byl vyjádřen souhlas s diplomatickým uznáním.⁴⁰ Tento krok Černínského paláce nalezl širokou podporu. Sdružení československých dobrovolníků ve Španělsku nechalo v novinách vytisknout vyjádření vděčnosti ministerskému předsedovi K. Gottwaldovi za toto rozhodnutí.⁴¹ Ve stejné době se v Rudolfinu konal Mezinárodní studentský sjezd, na kterém byla španělská delegace přivítána bouřlivým potleskem. V takové atmosféře dorazil 14. 11. do metropole nad Vltavou republikánský zástupce s titulem zplnomocněného ministra Manuel García de Miranda doprovázen legačním tajemníkem Juanem Climentem y Nolla. Byli přijati šéfem protokolu a ubytováni v hotelu Ambassador, kde se nacházely legace dalších zemí. 19. 11. španělského diplomata přijal místopředseda vlády Z. Fierlingerem, který zastupoval ministra zahraničí J. Masaryka. Ten se v té době nacházel v New Yorku. Obě strany očekávaly brzký pád Frankovy diktatury, a proto už začaly mluvit o budoucích hospodářských dohodách. Ve stejném duchu probíhala i audience u presidenta E. Beneše 29. 11. Na Pražském hradě byla kromě presidentské standarty vyvěšena i vlajka Španělské republiky a Garcíovi de Miranda byly vzdány vojenské pocty čestnou stáží. Při svých proslovech Beneše i Garcíi de Miranda byla zdůrazněna podobnost nedávné historické zkušenosti a situace Československa a exilových Španělů. Československý prezident vyjádřil pochopení pro obtíže práce vlády v exilu a přislíbil všestrannou pomoc své země. Španělský vyslanec přirovnal Beneše k Azaňovi a mj. prohlásil: “Žádná země nemůže nabídnout plodnější příklad než ta s vaší historií”⁴² O několik dní později García de Miranda opět demonstroval spolu s

⁴⁰ A MAE, Europa, R 3512.35

⁴¹ ARTISTAS ESPAÑOLES DE PARIS: PRAGA 1946: c. d., s. 177

⁴² ARTISTAS ESPAÑOLES DE PARIS: PRAGA 1946: c. d., s. 180

představiteli pražského magistrátu československo – španělskou vzájemnost položením věnce u památníku obětí boje proti fašismu. Pro španělského tituláře měly obrovský význam rovněž styky s ostatními členy pražského diplomatického sboru, které měly sloužit k upevňování mezinárodního postavení vlády, kterou zastupoval. Vztahy s některými z nich byly obzvlášť srdečné. To byl případ Francie, která v této době finančně podporovala Giralovu vládu. García de Miranda dokonce posílal své zprávy prostřednictvím francouzské diplomatické pošty. Mezi aktivity španělské legace rovněž patřila i podpora kulturních vztahů. Byla vyvíjena snaha vytvořit instituci, která by nahradila nedávno zaniklý Španělský a Ibero-americký ústav. Tato instituce měla vytvářet podmínky pro univerzitní spolupráci, organizovat jazykové kurzy a přednášky o španělské historii, literatuře a umění. Přirozeným zájmem španělských diplomatů bylo i znovunabytí vily Teresa, bývalého sídla konzulátu, který tehdy obýval Svaz politických vězňů. Problémem byl nedostatek finančních prostředků, který byl zapotřebí k udržování takové nemovitosti a postoj československé vlády. Ta totiž nemohla vyjednat reciproční vydání archivu své bývalé legace v Madridu, neboť se nacházel v rukou Frankova režimu. Praha se snažila vyjednat jeho převoz do Francie, toto úsilí bylo ovšem neúspěšné.

Československo se stalo atraktivní zemí pro skupinu Španělů žijící v jiných středoevropských zemích., kteří zde chtěli získat pracovní povolení: Francisco Gelada, Horacio Ordonez, Jaime Gepard, Antonio Egea, Marcellino Crespo, Marcelino Farres.⁴³ Španělské vyslanectví se mimo to zabývalo i slučováním španělských rodin, jejíž příslušníci se nacházeli v různých koutech Evropy. Rovněž bylo nutné řešit případy občanů, na které

⁴³ EIROA SAN FRANCISCO, M.: c.d., s. 92

padlo podezření ze zrady či špionáže. Někteří z nich byli dokonce vyhoštěni.⁴⁴

Československé kampaně ve prospěch španělského exilu nepolevovaly. Na podzim r. 1946 přijela na návštěvu vrcholná představitelka Komunistické strany Španělska Dolores Ibarruri, která byly vzdávány pocty státními institucemi i nejrůznějšími společenskými organizacemi. J.Masaryk při svém pobytu v New Yorku navštívil akce pořádané na počest Španělské republiky. V té době však došlo k výměně v čele španělské legace. Na počátku.r. 1947 vytvořil socialista Rodolfo Llopis nový exilový kabinet, který začal navazovat kontakty s protifrankistickými monarchisty. Negrín a jeho stoupenci, společně s některými dalšími politickými formacemi, se proti tomuto kurzu ostře postavili, což vedlo k značnému oslabení. To mělo vliv na vztahy s Československem, jehož pozice se opírala o spolupráci socialistů a komunistů a přesvědčení o nutnosti restaurace republikánského zřízení. García de Miranda patřil k Negrínovým stoupencům, a tak poté co byl telefonicky vyrozuměn o jednání s monarchisty, podal demisi.⁴⁵ Na jeho místo nastoupil chargé d'affaires Juan Climent. Později k personálu zastupitelského úřadu přibyli kulturní atašé Juan Manuel de Epalza a jeho zástupce Inaki de Rentería. Ti se stávali svědky mocenského nástupu komunistů, který měl i své závažné důsledky pro československo – španělské vztahy. Roli zde navíc hrála i

⁴⁴ EIROA SAN FRANCISCO, M: c. d., s. 92. Uvádí se případ Farinase, který byl do Československa vyslán jako lektor španělštiny ještě před válkou. V r. 1949 byl obviněn z profrankistických sympatií a narušování veřejného pořádku. Během měsíce musel opustit území státu.

ARTISTAS ESPAÑOLES DE PARIS: PRAGA 1946: c. d., s. 181. Zde je uveden případ člena PSOE Augustína Gimena, který měl být vyhoštěn do Jugoslávie. Nakonec se tak neustalo kvůli zásahu Z. Fierlingera. Skutečným důvodem tohoto kroku byl článek, který vyšel ve španělském socialistickém periodiku ve Francii a jež se kriticky vyjadřoval k politice SSSR.

⁴⁵ tamtéž: c. d., s. 194

skutečnost, že v té době španělští komunisté odešli z exilové vlády. Společnost přátel demokratického Španělska, v té době už pod komunistickou kontrolou, pořádal sbírky ve prospěch věci Španělské republiky. O spolupráci či koordinaci se španělským zastupitelstvím však nejevila žádný zájem. Důležitým indikátorem změny pohledu na španělské záležitosti byl tisk. Na jeho stránkách se začaly objevovat srovnání situace ve Španělsku s řeckou občanskou válkou.⁴⁶ V Řecku existovala komunistická guerilla, nikoliv instituce usilující o obnovení ústavního pořádku. Únorový komunistický puč pak neznamenal zásadní předěl pro vzájemné vztahy

Zdravotní stav Juana Climenta se dramaticky zhoršoval. V únoru r. 1948 musel na čas jeho funkci převzít Epalza. V květnu r. 1949 pak do čela legace nastoupila Climentova manželka Paquita Doria de Climent. Ta si ve svých zprávách soustavně stěžovala na zpoždování poukazování peněz na chod zastupitelství, což jí znemožňovalo vykonávat řádně své úřední povinnosti.⁴⁷ Finanční možnosti exilové vlády však již byly tak omezené a nebylo možné dostát všem závazkům. Situace začala být neudržitelná. Proto se rozhodla dělat zásadní rozpočtové škrty, což se dotklo především jejích diplomatických zastoupení. 28. 9. 1949 končila období, které bylo paní Dorii de Climent stanoveno pro výkon funkce. Jejím nástupcem byl jmenován v říjnu téhož roku Manuel Sánchez Arcas⁴⁸, diplomat akreditovaný ve Varšavě. Juanu Climentovi byl udělen Řád osvobození a Československo opustil. Vztahy mezi Prahou a španělskou exilovou vládou nebyly až do 70. let formálně

⁴⁶ ARTISTAS ESPAÑOLES DE PARIS: PRAGA 1946: c. d., s. 187

⁴⁷ EIROA SAN FRANCISCO, M:c. d., s. 93

⁴⁸ Manuel Sánchez Arcas (1890-1975) byl jedním z nejdůležitějších představitelů racionalistického hnutí v architektuře ve 30. letech. Po svém odchodu do exilu žil zpočátku v SSSR. Podílel se mj. na rekonstrukcích Varšavy a Berlína, kde zemřel.

přerušeny. Španělská republika v exilu, opuštěná velkou částí protifrankistických sil, byla v následujících dekádách již pouhým stínem smělého projektu vzniklého v r. 1945. Svou existenci zakončila seberozpuštěním v červnu r. 1977 po konání demokratických voleb ve Španělsku.

IV. Československo a španělští komunisté

Konec španělské občanské války vyvolal masový exodus osob spojených s republikánským režimem přes Pyreneje. V březnu r. 1939 se ve Francii nacházelo 430 000 Španělů. Jejich počet však klesl ještě během téhož roku o dvě třetiny díky repatriacím., tj. na 140 000 osob.⁴⁹ Velká část z nich pak reemigrovala do jiných zemí, zejména v Latinské Americe. Mezi těmito uprchlíky se nacházeli i členové Komunistické strany Španělska (PCE – Partido Comunista de España). Z nich bylo vybrána skupina zhruba 3 500 jedinců, především stranických funkcionářů a republikánských vojenských špiček, která se přesunula do SSSR. Zde se zapojili do života sovětské společnosti. Pracovali v nejrůznějších profesích a 900 Španělů bojovalo v řadách Rudé armády během 2.světové.války. Straniční funkcionáři pokračovali ve svých vnitrostranických půtkách. Po smrti předsedy strany Josého Díaz Ramose vypukl boj o nástupnictví mezi Jesusem Hernándezem a Dolores Ibarruri. La Pasionaria , na jejíž stranu se přiklonil Stalin, z tohoto souboje vyšla vítězně. Její sok byl odeslán do Mexika a v r. 1944 vyloučen ze strany. Sovětské vedení podpořilo rozpoutání partyzánské války ve

⁴⁹ SODEVILLA ORIA, C.: El exilio español (1808-1975), Cuadernos de Historia 88, Arco Libros S.L., Madrid 2001, s.64

Španělsku. Bojové operace, mezi nimiž největší byla invaze do Valle Arán na podzim 1944, byly vedeny z francouzského území. Proto sem španělští komunisté přesunuli z Moskvy politické byro a Výkonný výbor své strany. Byl vytvořen generální štáb partyzánské války v jehož čele stanul Enríque Líster. V r. 1945 se konalo plenární zasedání Ústředního výboru PCE v jihofrancouzském Toulous, který potvrdil Dolores Ibarruri v čele strany. Vedle Paříže a Moskvy se v druhé polovině 40. let stal dalším důležitým centrem aktivit PCE Bělehrad. Do jugoslávské metropole byli na přelomu let 1945-46 vysláni vojáci, členové Gullónova strážního praporu NKVD a 12 absolventů Frunzeho akademie.⁵⁰ Ti měli převzít zkušenosti Titových partyzánů, kteří dokázali vlastními silami osvobodit Jugoslávii. Někteří z těchto španělských vojáků pak odtud odešli na jih Francie, odkud měli vést guerillové akce na španělském území. Vzhledem k neúspěchům partyzánské taktiky, zapříčiněným represí vládních jednotek a nechutí obyvatelstva podporovat partyzány, vedení PCE začalo přiklánět k jiným formám rezistence. Nadále se měl podporovat rozvoj stávkového hnutí. V r. 1948 pak Ibarruri vydala rozkaz k ukončení guerillových bojů. Zbytek španělské vojenské skupiny, který zůstal v Bělehradu, začal být začleňován do jugoslávské armády. Zde je zastihla sovětsko-jugoslávská roztržka. Vedení PCE se v tomto konfliktu postavilo na stranu Stalina a proto bylo třeba evakuovat své soudruhy do spřátelených zemí. Podobný problém pro španělské komunisty nastal i ve Francii. Místní komunisté, kteří nad svými španělskými kolegy drželi ochranou ruku, opustili vládu Paula Ramadiera v květnu 1947. Situace se tak začala

⁵⁰ NÁLEVKA, V.: „Španělé v poválečném Československu“, in: Dvacáté století. Ročenka nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filiozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2005

zhoršovat a vyústila v r. 1950 k zákazu PCE na území Francie. Mnozí členové PCE byli zadrženi a deportováni do Severní Afriky nebo na Korsiku. Dolores Ibarruri za této situace 20. 9. 1950 poslala dopisy Boleslawu Bierutovi, Klementu Gottwaldovi a Matyáši Rákosinu se žádostí o poskytnutí politického azylu těmto členům.⁵¹ Vlády lidových demokracií tuto iniciativu přijali a jejich zastupitelské úřady ve Francii začaly organizovat přesun španělských komunistů na svá území. Ten se uskutečnil v létě r. 1951 a týkal se 162 osob (54 ze severní Afriky a 108 z Korsiky).⁵² Přijímajícími zeměmi si skupinu rozdělilo následovně: Polsko (40 osob a 81 rodinných příslušníků, celkem 121) Maďarsko (36 osob a 66 rodinných příslušníků, celkem 102) a Československo (32 osob a 46 rodinných příslušníků, celkem 78). Transport do Československa byl rozdělen do 2 skupin. První skupina odplula 18.6. z Korsiky na palubě polského plavidla do Gdyně. Dále pokračovala přes Varšavu do Prahy, kam dorazila 10. 7. Druhá skupina vyrazila s polskou lodí „General Walter“ z Alžíru 2. 7 a po stejné trase se dostala do československého hlavního města 16. 7. Na konci téhož roku za nimi dorazili jejich rodinní příslušníci, kteří se do té doby nacházeli ve Francii, kde se o ně staraly organizace Svaz francouzských žen (Union des Femmes Françoise) a CFDI (Výbor založený na obranu emigrantů).⁵³ V Československu se nově příchozí setkali s příslušníky dvou starších emigračních vln PCE. Tu první tvořilo 26 španělských komunistů, kteří přišli z Francie na přelomu let 1945 a 1946.

⁵¹ PETHÖ, S: „Los exiliados comunistas españoles en los países comunistas (Checoslovaquia y Hungría) 1946-1955”, in: Lamusa, č.6/2005. adresa:

<http://www.uclm.es/lamusa/>

⁵² tamtéž

⁵³ PETHÖ, S.: „Los emigrantes españoles en Budapest en los años 1951 y 1952“, in: Acta Hispánica Tomus VIII., Szeget 2003, s.101

Usadili se za pomoci Společnosti přátel demokratického Španělska. 14 z nich začalo pracovat jako dělníci v ČKD Praha, kde si vysloužili chválu za své pracovní nasazení a politické uvědomění (někteří z nich dokonce dostali titul úderníka).⁵⁴ Druhá skupina se rekrutovala z členů PCE a bývalých důstojníků republikánské armády, kteří druhou světovou válku strávili v SSSR a v letech 1946-47 byli odesláni do Jugoslávie. Zde ovšem po sovětsko – jugoslávské roztržce ,vzhledem ke stanovisku, které zaujala jejich strana, nemohli zůstat. Část z nich dorazila. 12. 9. 1948 do Prahy⁵⁵. Odtud byli převezeni do rekreačního střediska v Hejnici, kde pak pobývali několik měsíců a prošli politickým školením. Potom se opět vrátili do Prahy.

Zpráva o zemích odkud přišli příslušníci španělského exilu do ČSR z 1. 12. 1952 uvádí Francie 52, Francie (Korsika) 19, Francie (Alžír) 12, Jugoslávie (po rezoluci informbyra) 21, Anglie 3, Mexiko 2, ostatní 5, celkem 114 dospělých.⁵⁶

Komunistická strana Španělska si na území socialistických zemí vybudovala vlastní organizační strukturu s vedením v Praze, kterému podléhali sdružení v NDR (Berlín, Drážďany), Polsku (Katovice, Varšava), Maďarsku (Budapešť), Bulharsku (Sofie), Rakousku (Vídeň) a od r. 1959 i v Číně (Peking).⁵⁷

⁵⁴ PETHÖ, S: “Los exiliados comunistas españoles en los países comunistas (Checoslovaquia y Hungría) 1946-1955”, in: Lamusa, č.6/2005. adresa: <http://www.uclm.es/lamusa>

⁵⁵ Jedním z členů této skupiny byl i plukovník republikánské armády Manuel Tagüena Lacorte (1913-1971). Ve 30. letech vystudoval na univerzitě matematiku a fyziku a stal členem Sjednocené socialistické mládeže (Juventudes Socialistas Unificadas). Během španělské občanské války rychle postupoval v hierarchii republikánské armády a v r. 1938 stanul v čele XV. Armádního sboru v bitvě na Ebru. Po porážce republiky odešel přes Francii do SSSR, kde vystudoval Frunzeho akademii. V rudé armádě se účastnil bojů na východní frontě. V r. 1946 odešel do Jugoslávie a odtud v r. 1951 do Československa. Zde specializoval na obor lékařské fyziky, pedagogiky působil na univerzitě v Brně a vedl Ústav pro lékařskou fyziku. Publikoval mj. studii „Hradlové monočlánky a změna elektrické vodivosti různých látek v dosimetrii roentgenových paprsků“ (Brno 1953) v r. 1955 odešel s rodinou do Mexika, kde později zemřel. Srov. TAGÜENA LACORTE, M: Testimonio de dos guerras. Planeta, Barcelona 2005

⁵⁶ PETHÖ, S.: tamtéž

⁵⁷ Archivo PCE, Emigración política – Checoslovaquia,

V Praze také sídlili někteří členové ÚV PCE: Enríque Líster⁵⁸, José Moix⁵⁹, Juan Modesto⁶⁰, Vicente Uribe⁶¹, Antonio Mije⁶² a generál Antonio Cordón⁶³. Stranická struktura se dělila na sdružení (colectivos) a ta sestávala ze skupin (grupos). Každá skupina měla jednoho důvěrníka a 2-3 pomocníky. Ti tvořili vedení skupiny, které se volilo každé 3 měsíce. V praxi ovšem většinou docházelo k znovuzvolení stejných osob. Vedení skupiny tvořil předseda spolu s důvěrníky jednotlivých skupin. Pořádali se schůze, zejména při nejrůznějších výročích: smrt Lenina, narozeniny Stalina nebo Dolores Ibarruri. Účast na

⁵⁸ Enrique Líster (1907-1995) v mládí vstoupil do PCE a po vyhlášení republiky byl odeslán do SSSR, kde absolvoval Frunzeho vojenskou akademii (1932-35). Po návratu do Španělska byl pověřen prací uvnitř ozbrojených sil a výcvikem komunistických milic. Po vypuknutí občanské války zorganizoval legendární 5. pluk, který se stal jádrem Lidové armády. Později velel 11. divizi (Brunete, Belchite, Teruel) a V. armádnímu sboru v bitvě na Ebru. 2. světovou válku strávil v SSSR. V čele strany se udržel až do r. 1968. Tehdy se postavil proti kurzu generálního tajemníka Santiaga Carrilla a podpořil sovětskou invazi do ČSSR. Později vytvořil PCOE (Partido Comunista Obrero Español – Komunistická dělnická strana Španělska), která si zachovala, na rozdíl od PCE, prosovětskou orientaci a odmítala platformu eurokomunismu. V r. 1977 se vrátil do Španělska. A v r. 1986 znovu vstoupil do PCE.

⁵⁹ José Moix (1899-1973) původně byl členem anarchistické CNT. Za občanské války vstoupil do socialistických odborů UGT a komunistické PSUC (Partido Unificado Socialista de Catalunya – Sjednocena socialistická strana Katalánska). Zastával post ministra práce v Negrínově vládě (1938-39). Od r. 1949 byl generálním tajemníkem a od r. 1965 předsedou PSUC. Zemřel v Praze.

⁶⁰ Juan Modesto (1906-1969) byl poddůstojníkem domorodých jednotek regulares v Maroku. V. 1930 vstoupil do PCE a absolvoval výcvikový kurs v SSSR. Podílel se na organizaci a stal se velitelem 5. pluku. Později velel 4. divizi a V. armádnímu sboru. Byl velitelem v bitvě na Ebru. V r. 1939 odešel do SSSR, kde se stal generálem bulharské armády. Po porážce ve frakčních bojích odešel do Prahy, kde později zemřel. Zde také napsal své paměti. Soy del quinto regimiento (Jsem pátého pluku), které byly vydány v Paříži.

⁶¹ Vicente Uribe (1902-1961), Byl členem Ústředního výboru v letech 1932 – 1959, poslanec kortesů a za občanské války byl ministrem zemědělství ve vládách. 2. světovou válku strávil v mexickém exilu. V r. 1947 odešel do Francie a stal se ministrem hospodářství ve vládě Rudolfa Llopise. Odtud odešel do SSSR a později do Prahy, kde také zemřel. Dodnes v Praze žije jeho dcera Violeta Uribe. srov. VRÁNA, K.: Česká španělská vesnice, in: Týden, 3/2006

⁶² Antonio Mije (-1976) od r. 1932 byl členem stranického vedení. Od r. 1936 poslanec kortesů. Byl ředitelem stranického periodika „Mundo Obrero“. Po pádu republiky odešel do Mexika. Potom pobýval ve Francii, SSSR a Československu.

⁶³ Antonio Cordón (1895-1969) původně důstojník dělostřelectva. Za diktatury Primo de Rivery by donucen odejít z armády. Za druhé republiky se do ní opět vrátil a stal se členem PCE. Za občanské války působil v generálním štábu a stal se generálním tajemníkem ministerstva obrany. Za 2. světové války žil v SSSR a působil u Berlingovi polské divize. Později odešel do Československa, kde byl na Univerzitě Karlově jmenován profesorem španělského jazyka a literatury. Autorsky se podílel na vydání komunistických publikací o soudobých španělských dějinách: Guerra y Revolución en Espana, Historia del Partido Comunista de Espana (česky 1962)

schůzích byla tehdy povinná a o jejich průběhu byly vyhotovovány zprávy ve dvou kopiích. Jedna kopie se zasílala na pražské ústředí PCE a druhá byla určena pro KSČ.

V Československu se nacházela 2 sdružení. Jedno v Praze a druhé v Ústí nad Labem. Pražské sdružení se v r. 1950 rozdělilo do 4 skupin.(podle zprávy Antonio Cordóna).⁶⁴ Tovární skupina (14 osob – ČKD), 2 městské skupiny (14 osob z Francie a 14 z Jugoslávie). K jugoslávské skupině patřil i výše zmiňovaný Tagüena, který však žil v odloučení v Brně, kde přednášel na univerzitě. Členové politbyra nepatřili k žádné skupině.

Československá metropole se díky své situaci a zeměpisné poloze stala na konci 40. let „komunistickou Ženevou“⁶⁵ Přes Prahu fungovalo kurýrní spojení mezi Komunistickou stranou Francie a španělským a portugalským komunistickým exilem. Rovněž se zde nacházel archiv André Martyho, jehož některé části se týkaly španělské občanské války a angažování interbrigád.⁶⁶ Část Španělů žijících v Praze proto pracovala v mezinárodních organizacích s prosovětskou orientací, které zde měli své sídlo. (Mezinárodní svaz studentstva, Mezinárodní organizace novinářů, redakce časopisu Otázky míru a socialismu, Světová rada míru, Světová federace demokratické mládeže, Světová odborová organizace). Někteří pracovali v redakci zahraničního vysílání československého rozhlasu nebo působili jako lektoři či učitelé španělštiny na československých vysokých školách. Několik jedinců dokonce vstoupilo do služeb československé rozvědky. Jen 12% pražských Španělů pracovalo v průmyslu. Situace byla velmi odlišná ve sdružení v Ústí nad

⁶⁴ PETHÖ, S.: tamtéž

⁶⁵ BARTOŠEK, K.: Zpráva o putování po komunistických archivech. Praha-Paříž 1948-1968, Praha, Litomyšl 2000

⁶⁶ BARTOŠEK, K.: c. d. , s. 115

Labem. V tomto severočeském městě, po vysídlení velké části původního německého obyvatelstva, byla vysoká poptávka pro pracovní síle. To se projevilo i v tom, že 69% místních Španělů pracovalo v průmyslu.

Největší problém, se kterým se španělští exulanti zpočátku potýkali, byla jazyková bariéra. Většina z nich mluvila španělsky a francouzsky, což v Československu, stejně jako v ostatních zemích východního bloku, v každodenním životě nedostačovalo. Proto byly zřizovány jazykové kurzy. Potomci exulantů, kteří do Československa přišli jako děti, tento problém již neměli, neboť se česky rychle naučili při hrách se svými vrstevníky. Španělští komunisté se nacházeli pod neustálou kontrolou své vlastní strany i KSČ. Politický vývoj se jich přímo dotýkal a často byli nuceni demonstrovat svou pravověrnost. K tomu účelu sloužily mj. kádrové zprávy a životopisy, které museli všichni příchozí napsat.⁶⁷ Československo se však pro většinu španělských exulantů nestalo trvalým domovem. Velká část Španělů odsud odešla v 60. letech. Někteří zamířila do Francie, jiní zvolili porevoluční Kubu. V souvislosti s reformami Pražského jara odešla stalinistická skupina a po sovětské invazi opustila Československo proreformní komunisté. Po smrti generála Franka v r. 1975 se část Španělů vrátila zpět do své vlasti. Dnes žije na území České republiky, podle odhadů Violety Uribe, asi desítky příslušníků první generace španělských exulantů a zhruba 40 příslušníků druhé a třetí generace.⁶⁸

⁶⁷ Tyto autobiografie, napsané na popud mezinárodního oddělení ÚV KSČ jsou uloženy ve fondu Emigrace bývalého Archivu ÚV KSČ v Národním archivu ČR. 3 z těchto životopisů byly publikovány ve studii: PETHÖ, S.: „Vivir en emigración. Autobiografías de los comunistas españoles en Checoslovaquia“, in: Acta Scientiarum Socialium, Tomus XV., Kaposvár 2004, s.87-94

⁶⁸ VRÁNA, K.: Česká španělská vesnice, in: Týden, 3/2006

Jako spojnice mezi československou společností a španělskými komunisty sloužili bývalý interbrigadisté. Mnozí z bývalých dobrovolníků obsadili po skončení 2. světové války významné posty ve státní správě a bezpečnostních složkách.⁶⁹ V armádě se prosadili v mnohem menší míře, neboť ta odmítala uznat jejich hodnosti získané během občanské války ve Španělsku. V civilní oblasti působili především v oblasti tisku a informací. B. Laštovička se stal ředitelem československého rozhlasu, A. Vavruš šéfredaktorem Rolnických novin. Významnou úlohu sehráli bývalí interbrigadisté i v aparátu KSČ, žádný z nich se nedostal do předsednictva strany. Výjimku tvoří Laco Holdoš, který byl členem PÚV KSS. Řada z nich však pracovala na krajských sekretariátech či v odděleních ÚV. Mezi nimi je nutné zmínit členy tzv. bezpečnostní „Pětky“, která vznikla v r. 1947 a jejím cílem bylo organizovat ovládnutí bezpečnostního aparátu komunisty. Patřili sem: Leopold Hoffman, bezpečnostní referent Národního výboru Oto Hromádka, velitel Lidových milicí v r. 1948 Josef Pavel, O. Valeš a Osvald Závodský. Ti významnou měrou přispěli k úspěšnému provedení komunistického puče v únoru r. 1948. Za nové situace, kdy se dostali na samý vrchol moci. Právě členové bezpečnostní „pětky“ zaujali klíčová postavení: J. Pavel se stal náměstkem ministerstva vnitra, od r. 1950 O. Závodský stanul v čele StB a Valeš ofenzivního zpravodajství. Spolu s nimi začalo vznikat nové nebezpečí. Sovětsko – jugoslávská roztržka způsobila obavy o loajalitu komunistických stran v jednotlivých zemích. Jednou z potenciálně nebezpečnou skupinou byli právě interbrigadisté. Důvodů bylo několik. Bývalí dobrovolníci mezinárodních brigád

⁶⁹ srov. BOUČEK, Jaroslav: „Českoslovenští interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945“, in: Politické elity v Československu, Praha 1994, s. 147 - 180

zastávali vysoké funkce v Bělehradu. Českoslovenští „Španěláci“ až do rezoluce informbyra poukazovali na lepší uplatnění svých jugoslávských spolubojovníků ze společné československo – jugoslávské jednotky. Měli kontakty v západní Evropě a po určitou dobu nacházeli mimo stranickou kontrolu. V r. 1949 začal v Maďarsku proces s předním komunistickým funkcionářem a bývalým politickým komisařem Rakosiho praporu ve Španělsku Laszló Rajkem. Tím se odstartoval hon na vnitřního nepřítele uvnitř komunistických stran východního bloku. V této souvislosti se členové bezpečnostní pětky sešli v bytě Artura Londona. Cílem schůzky bylo vytvořit systém prověřování všech interbrigadistů. Výsledky těchto šetření se dostali do rukou bývalému interbrigadistovi a agentovi sovětské rozvědky Jaroslavu Hoškovi, který je předal svým nadřízeným orgánům. Tento materiál byl využit při persekuci interbrigadistů. Signálem byl Gottwaldův projev z 22. 2. 1951, ve kterém mj. prohlásil: „Pokud je naverbovali Američané a Francouzi , tedy tito lidé sloužili přímo západním imperialistům, pokud je naverbovalo německé gestapo, tedy tito lidé po porážce nacistického Německa byli, tak jako všichni agenti gestapa, předáni americké výzvědné službě.“⁷⁰ K hromadnému zatýkání došlo už v r. 1950, krátce po zatčení brněnského krajského tajemníka KSČ Oty Šlinga. Paradoxně byla uvězněna celá bezpečnostní „pětka“, kterou pohltila mašinerie, jejíž soukolí sama roztočila. Dalšími zatčenými byli: K. Dufek, A. London, L. Holdoš, A. Svoboda, R. Šimáček. Někteří byli odsouzeni v procesu s generálním tajemníkem Slánským: O. Šling (trest smrti), A. London (doživotí). V následných procesech byl O. Záborský odsouzen k trestu smrti a řada dalších

⁷⁰ BOUČEK, J.: c. d., s. 165

„španěláků“ k vysokým trestům odnětí svobody. Španělští komunisté se od nich ostře distancovali. Většina odsouzených byla propuštěna v souvislosti s politickými změnami v r. 1956. a později v 60 letech rehabilitována. Během Pražského jara se někteří interbrigadisté opět dostali do vysokých pozic: František Kriegel se stal členem předsednictva ÚV KSČ a předsedou ÚV Národní Fronty a Josef Pavel ministrem vnitra.

Československo hrálo důležitou roli ve vývoji Španělské komunistické strany. Na jeho území byly uspořádáno několik důležitých sjezdů, které se významně zapsaly do dějin strany. Ve dnech 12.- 21. 9. 1954 se v Doksech u Máchova jezera konal V.sjezd PCE. Byl to první stranický sjezd, který se konal po skončení občanské války (IV. Sjezd se konal v Seville v r. 1932). Španělští komunisté se zde museli vyrovnat se situací ve Španělska, kde se zkonsolidovala Frankova diktatura, a se situací v komunistickém hnutí po smrti Stalina. Byl zde definitivně potvrzen odklon od snah o násilnou změnu režimu. Komunisté se rozhodli podporovat stávkovou činnost a infiltrovat do oficiálních odborů. Měla být vytvořena široká antifrankistická národní fronta, což znamenalo spolupráci s ostatními opozičními skupinami. Pomocí konceptu „Národního usmíření“ měla být překonáno rozdělení dané účastí na některé ze stran občanského konfliktu. Otevíral se tedy prostor i pro spolupráci v nově vznikající vnitřní opozici a s bývalými falangisty, kteří se začali kriticky stavět kriticky k Frankově vládě. V listopadu r. 1960 se v Praze sešel VI.sjezd PCE, na kterém byl Santiago Carrillo zvolen do funkce generálního tajemníka a Dolores Ibarruri do nově vytvořené funkce předsedkyně strany..Na přelomu března a dubna 1964 ve Zbraslavi zasedalo předsednictvo ÚV PCE.

Zcela zásadní význam pro španělské komunisty mělo Pražské jaro a jeho potlačení vpádem vojsk Varšavské smlouvy. Důsledkem této události bylo první otevřené střetnutí mezi Kremlem a PCE. Santiago Carrillo, jež měl dříve velké výhrady k Novotného vedení, tehdy společně s vůdci západoevropských komunistických stran invazi odsoudili.⁷¹ Začala se vytvářet platforma eurokomunismu, ve které komunistické strany Francie, Itálie a Španělska začaly zaujímat rezervovanější stanovisko vůči sovětské politice a vytvářely vlastní autonomní pozici. To byl jeden z hlavních důvodů, proč se PCE stala, během přechodu k demokracii po Frankově smrti, akceptovatelnou stranou. Mohla se tak zapojit do politického života demokratického Španělska.

⁷¹ MORÁN, G.: *Miseria y grandeza del Partido comunista de España 1939-1982*. Planeta. Barcelona 1986, s.440-445

3. Český a slovenský exil ve Španělsku

Španělsko se po 2. světové válce nacházelo v mezinárodní izolaci. Díky svým stykům s mocnostmi osy během občanské války a za 2. světové války bylo mnohými považováno za poslední relikv fašismu v Evropě. Frankův režim proto vyvíjel obrovskou snahu o změnu své pověsti. Důležitou úlohu v tomto úsilí měla španělská diplomacie. V jejím čele stanul v r. 1945 katolík a člen ACNP Alberto Matín Artajo. Hlavními pilíři jeho politiky se stalo katolictví, antikomunismus a využití geografické polohy Pyrenejského poloostrova v trojúhelníku mezi Evropou, Amerikou a Afrikou. Prostřednictvím Vatikánu a katolických organizací se Španělsko mělo postupně integrovat do mezinárodních struktur. Díky vypuknutí studené války a s tím souvisejícím vznikem bipolárního světa se antikomunismus stal velmi účinným prostředkem k prolomení ostrakismu. Španělsko se začalo prezentovat jako první země na světě, kde se podařilo vojensky porazit komunistickou expanzi. Tato argumentace nacházelo ohlas mezi mnoha politickými kruhy v USA a západní Evropě, které ve Frankovi začali vidět možného spojence proti SSSR. Frankistická propaganda rezonovala i mezi těmi, kteří byli přímo postiženi komunistickým totalitarismem ve svých zemích. Mnoho zástupců exilových organizací ze států střední a východní Evropy začalo hledat cesty spolupráce s Frankovým Španělskem. Tuto spolupráci považoval za prospěšnou i Madrid. Kromě ideových důvodů ho k tomu vedla i možnost rozšiřování svých zahraničních styků s dalšími aktéry. Franco v rozhovoru pro Newsweek v listopadu 1948 prohlásil, že v zemích okupovaných SSSR vládne duch odporu. Proto apeluje na vlády USA a států západní Evropy, aby jej podporovaly. V r. 1952 ve své řeči před

kortesys uvedl: “Španělsko musí přispět k tomu, aby národy pod sovětskou nadvládou obnovili svou svobodu..“⁷² Proto byl antikomunistickým emigrantů poskytován azyl a všestranná podpora v jejich politické činnosti. Ve Španělsku našli útočiště bulharský car Simon II., rumunský král Mikuláš a na čas i Otto von Habsburg. Posledně jmenovaný dokonce mohl za finanční podpory vládních míst v Madridu založit Evropské dokumentační a informační centrum (CEDI – Centre Européen de Documentation et d’Information). Všechny státy v sovětské mocenské sféře uznaly de iure exilovou republikánskou vládu a přerušily diplomatické vztahy s Madridem. Ve Španělsku však zůstávali diplomaté těchto zemí, kteří sloužili už před příchodem komunistů k moci. Těmto diplomatům, kteří se vyznačovali konzervativními a mnohdy monarchistickými postoji, byl ze strany španělské vlády přiznán oficiální status. V praxi potom byli zástupci exilových organizací. To byl případ maďarského zástupce Márrosyho, polského hraběte Potockého, Rumuna Dimitrescu či jugoslávského reprezentanta Vyčadského. Do této skupiny patřili i zástupci československého a slovenského exilu Zdeněk Formánek a Jozef Cieker.

Oba tito zástupci působili ve Španělsku už za 2. světové války. Formánek dokonce už ve 30. letech. Oba měli rozsáhlé zkušenosti v oblasti diplomacie. Oba byli antikomunisté. Avšak byli soupeři. Už sama povaha jejich akreditací byla v rozporu. Formánek zastupoval Československou republiku. Tu však Cieker považoval za uměle vytvořený státní celek, jehož samotná existence je v rozporu s právem na sebeurčení slovenského národa. Nestavěl se pouze proti poúnorovému režimu, jako jeho

⁷² EIROA SAN FRANCISCO, M.: Las relaciones de Franco con Europa Centro-oriental /1939-1955/, Ariel, Barcelona, 2001, s.107

český kolega, nýbrž i proti demokratickému systému první republiky. V duchu slovenského ultrakatolického nacionalismu ho považoval za pouhou předeheru ke komunistické vládě. Ideové základy Cierkerova programu pro střední Evropu byly vyjádřeny ve francouzském memorandu „Slovenský národ a spravedlivá a rozumná organizace střední Evropy“. V něm přisoudil západoevropským mocnostem odpovědnost za osud tohoto prostoru. Všechny katastrofy první poloviny 20. století byly, podle něj, zapříčiněné nedůsledným prosazováním principu národního sebeurčení. Budoucí spravedlivé rozdělení středoevropského regionu se mělo zakládat na malých národních státech, které se mohly stát základy federální konstrukce. Tyto teze vyšly později španělsky v listopadu r. 1948 v Arribě pod názvem *Presencia y futuro de Europa Central* (Přítomnost a budoucnost střední Evropy). V r. 1953 Přispěl i do chorvatské publikace *Odgovornost zapada u pitanju podjarmlene Evrope*.⁷³ Podílel se i na vydávání *Cartas de España* (Listy ze Španělska) vydávané v jazycích národů zastoupených v redakčním výboru. Jejich cílem bylo informovat zahraniční veřejnost o dění ve Frankově Španělsku. Nástupcem této tiskoviny se stal *Bolestín de las Naciones Oprimidas por el Comunismo* (Boletín národů utlačovaných komunismem), vycházejícím ve španělštině od r. 1949. Jeho zakladateli byli, kromě Ciekera, ostatní představitelé protikomunistického exilu v Madridu: Boyadjeff za Bulharsko, Dragičević za Chorvatsko, F. Marossy za Maďarsko, M. Szumlakowski za Polsko a M. F. Unescu za Rumunsko. Později byli doplněni o českého kněze A. Němce (reprezentanta Československého výboru v Londýně), C. Šišmanov za

⁷³ CHAJMA, F.: Slovenský post v Madride, in: Slovenský povojnový exil, Martin 1998, s. 144 - 145

Bulharsko, R. Kampus za Lotyšsko a K. Pusta za Estonsko. Španělským spolupracovníkem byl ředitel Centra východních studií (Centro de Studios Orientales) Santiago Montilla.⁷⁴ Boletín nebyl financován španělskou vládou, ale z peněz soukromých organizací. Jeho účelem bylo seznamovat čtenáře se situací v jednotlivých zemích a s činností exilových organizací. Informace o jednotlivých komunistických režimech byly občas tendenčně zabarveny, avšak v zásadě odrážely reálný stav. Velká pozornost byla věnována především persekuci katolické církve a věřících. Každý národ, nikoliv stát, zastoupený ve výboru měl vyhrazenou jednu rubriku. Ty byly seřazeny podle abecedního pořádku: Bohemia, Bulgaria, Croacia, Eslovaquia, Hungria, Lituania, Polonia, Rumania. Příležitostně byla zařazena rubrika nějakého dalšího národa východního bloku. Skutečnost, že Čechy a Slovensko byly zařazeny do odlišných rubrik hodně vypovídá o poměru mezi českou a slovenskou emigrací. V r. 1953 se Boletín přejmenoval na Europa Oprimida (Utlačovaná Evropa) se záměrem přeměnit ho na časopis. Od té doby však čísla vycházela sporadicky a na konci 50. let došlo k zastavení tisku kvůli nedostatku finančních zdrojů a podpory vládních míst.

Dalším prostředkem antikomunistických aktivit bylo vysílání španělského národního rozhlasu RNE v jednotlivých jazycích zemí východního bloku. Započalo se s ním na konci 40. let a jeho cílem bylo udržovat naději na pád komunistického režimu a poskytovat informace filtrované režimní censurou o Španělsku a západních státech. Španělským specifíkem bylo, že exilové redakce měly poměrně velkou volnost, neboť nebyly podrobeny předchozí cenzuře. Jednotlivá národní vysílání měla vyhrazených 15 minut. I tato platforma byla poznamenána nevraživostí mezi

⁷⁴ EIROA SAN FRANCISCO, M.: c. d. , s.156

Ciekerem a Formánkem. V létě r. 1949 byl, po delších diskuzích s příslušnými institucemi, dohodnut začátek vysílání v češtině a slovenštině (odděleně) od 1.11.téhož roku.⁷⁵ Ovšem bylo spuštěno pouze slovenský program. Proti čemuž Formánek vehementně, avšak marně protestoval. V r. 1955 se politický tajemník Sudetského Landsmanschaftu Dr. Hilf sešel, díky zprostředkování generálního tajemníka CEDI markýze Valdeiglesiase a podpoře Otto von Habsburga, s vedení RNE. Požadoval povolení vysílat do Československa v češtině. Koncese byla udělena. Provozovatelem se stala CEDI, která byla sponzorována sudetoněmeckým krajanským sdružením. Faktickou kontrolu nad si podržel Cieker. Vzhledem k tomu, že se nenašel český hlasatel, který by na tomto programu participoval, musel být nasazen Ciekerův spolupracovník Sikky. Formánek odmítal tomuto českému vysílání přiznat jakoukoliv legitimitu.⁷⁶ Československý, respektive český, exil ve Španělsku se stal jedinou významnou skupinou z východního bloku, se kterou RNE nespolupracovalo. Cieker vedl až do jeho smrti v r. 1969. Poté pokračovali jeho spolupracovníci až do r. 1975.⁷⁷

Důležitou formou podpory, kterou Madrid poskytoval, bylo umožnění vzdělání exilovým studentům z komunistických zemí. S podobnou myšlenkou přišla organizace Pax Romana už v r. 1945 na sjezdu v Londýně. Toho se účastnili i někteří významní španělští představitelé, mj. i Joaquín Ruiz Giménez. Tento pozdější vyslanec u svatého stolce a ministr školství získal finanční zdroje a organizačně zajistil Španělský výbor pomoci evropským vysokoškolákům (Comité Espanol de

⁷⁵ A MAE. R. 7460.6

⁷⁶ A MAE, tamtéž

⁷⁷ GLEJDURA, S.: El papel de las naciones pequeñas entre las grandes. El caso de Eslovaquia, in: Revista de política internacional, n.165, sep.-oct 1979, s.58

Asistenci a Universitarios Europeos), z něhož později vznikla Katolické dílo univerzitní pomoci (OCAU – Obra Católica de la Asistenci Universitaria). Praktickým výsledkem těchto snah bylo r. 1947 zřízení vysokoškolského Internátu svátého Jakuba apoštola (CMSA - Colegio Mayor de Santiago Apostol)⁷⁸. Na jeho vzniku se výrazně podílel i Cieker, který se po Alfredu Sánchézovi Bellovi, stal druhým ředitelem této instituce. V této funkci setrval až do r. 1969. Internát byl subvencován ministerstvem školství a příležitostně na jeho činnost přispíval Vatikán, katolické organizace nebo soukromé podniky. Sídlo se nacházelo v ulici Donoso Cortés 63. Během jeho dvacetileté existence jím prošlo něco více než 150 studentů z komunisty ovládaných zemí.⁷⁹ I zde se projevil česko – slovenské spory. V pozici ředitele mohl Cieker profilovat svou instituci podle svých představ a protěžovat slovenské separatisty. Čeští studenti si na panující poměry stěžovali a často kvůli nim odcházeli.⁸⁰ Dokonce byli odmítáni i slovenští studenti, kteří se identifikovali s myšlenkou Československa.⁸¹

Jozef Cieker byl však především politickým reprezentantem slovenského exilu. Ten se po druhé světové válce rozdělil na dva proudy. První, reprezentovaný bývalým slovenským ministrem zahraničí Ferdinandem Ďurčanským, trval na právní kontinuitě Slovenského státu. Jejimi nositeli měly být slovenské zastupitelské úřady. Ďurčanský v r 1946 kontaktoval španělského vyslance v Římě Sangronize a jeho prostřednictvím žádal španělskou vládu o poskytnutí azylu skupině španělských

⁷⁸ Dokumentace o Internátu svátého Jakuba apoštola se nedochovala. Po jeho zániku v r. 1969 se ztratily veškeré dokumenty. ⁷⁸ EIROA SAN FRANCISCO, M.: c. d., s.150

⁷⁹ GLEJDURA, S.: c. d., s. 57

⁸⁰ A MAE, Europa Oriental, R 4435.21, dopis Antonína Blahy předsedovi OCAU José M. Otero Navascuésovi

⁸¹ A MAE, tamtéž. Příznačný je případ Jána Šarošiho z Košic.

exulantů. Ostře odsoudil Ciekeru za předání budovy a dokumentace slovenské legace. Zároveň požádal o obnovení tohoto zastupitelského úřadu, v jehož čele měl stanout bývalý slovenský chargé d'affaires v Bernu Jozef Kirschbaum. Tato iniciativa se však nesetkala s kladným ohlasem.⁸² Cieker spolupracoval se Slovenskou národní radou, v jejímž čele stál bývalý slovenský vyslanec ve Vatikánu Karol Sidor. Tato organizace byla umírněnější. Cieker se v r. 1955 stal jejím místopředsedou. Skupina, kterou kolem sebe soustředil nebyla nikdy příliš početná. Jednalo se pouze o bývalé zaměstnance slovenského vyslanectví v Madridu a několik studentů Internátu svatého Jakuba apoštola. Přestože byli nepočetnou menšinou v rámci všech emigrantů z Československa, jejich vliv byl mnohem větší než vliv jakékoliv jiné skupiny. Vděčili za to výborným společenským stykům, kterým se těšil Cieker. Znal se s předními osobnostmi španělské politiky jako byli např. ministr školství J. Ruiz Jiménez, diplomat a pozdější ministr informací a turismu Sánchez Bella či M. Fraga. Velmi prospěšné byli i styky s šéfredaktory některých významných periodik (ABC, Ya, La Vanguardia, Arriba) a vybranými novináři J. L. Gomez Tello, Blanco Tobío, Bartolomé Mostaza.⁸³ Díky tomu byla španělská veřejnost informována o Slovensku a aktivitách slovenského exilu. Příznačné byly články v Arribě u příležitosti 14. března, dne vyhlášení Slovenského státu, z pera Gomeze Tello. Další aktivitou, kterou Ciekerova skupina vyvíjela bylo organizování návštěv zástupců slovenských exilových a krajanských organizací ve Španělsku. Mezi nimi byla řada

⁸² A MAE, Europa Oriental, R 3028.22

⁸³ CHAJMA, F.: Slovenský post v Madride, in: Slovenský povojnový exil, Martin 1998, s.145

představitelů Slováků v USA: opat Teodor Kojiš (s ním Cieker navštívil i ministra informací), bývalý předseda Slovenské ligy v Americe Mons. A. Duboš, místopředseda První katolické slovenské jednoty A. Podkrivacký, Mons. M. Shuba z Kanady a další.⁸⁴ Významná byla i účast Sdružení slovenských katolíků na Mezinárodním eucharistickém kongresu v Barceloně v květnu r. 1952. Slovenským účastníků, stejně jako účastníků z jiných zemí, zde byl přidělen farní kostel, ve kterém probíhaly i kulturní akce.⁸⁵ Pořadatelé byli slovenští studenti z Madridu a manželky Ladislava Kubaly⁸⁶ a Ferdinanda Daučíka, slavných hráčů FC Barcelony slovenského původu. Na počátku 50. let se jednání mezi USA a Španělskem účastnil jako podtajemník ministerstva obrany americký Slovák plukovník John Slezák. Snahy o využití této skutečnosti však neuspěly.⁸⁷ Zajímavou kapitolou slovensko – španělských vztahů byla iniciativa Slovenské rady osvobození ze srpna roku 1962. Zástupce této organizace Stanislav Mečiar poslal španělskému ministrovi zahraničí Castiellovi dopis, ve kterém žádal, aby španělský delegát v OSN předložil návrh na dekolonizaci Slovenska. Odvolával se při tom na Deklaraci Valného shromáždění OSN ze 14. 12. 1960 o kolonialismu. K dopisu bylo přiloženo

⁸⁴ CHAJMA, F. : c. d., s. 145

⁸⁵ CHAJMA, F. : c. d., s. 146

⁸⁶ Ladislav Kubala (1927 – 2002) narodil se slovenským rodičům v Budapešti. Zde už v útlém věku projevil fotbalové nadání a hrál v klubu Ferencvaros TC. V r. 1946 odešel do Československa, kde začal hrát za ŠK Slovan Bratislava. V r. 1948 se vrátil do Maďarska. Za dobrodružných okolností tuto zem o rok později opustil a odjel do Itálie. Zde hrál v několika významných klubech. Maďarská fotbalový svaz ho však obvinil z porušení smlouvy, ilegálního odchodu ze země a vyhýbání vojenské službě. FIFA tato obvinění uznala a vydala Kubalovi zákaz hraní na jeden rok. V r. 1950 Kubala společně s F. Daučíkem vytvořili mužstvo Hungria sestávající z uprchlíků ze střední a východní Evropy. Tento team odejel do Španělska, aby zde sehrál sérii přátelských zápasů. Zde si Kubaly povšimla vedení několika fotbalových klubů. Kubala nakonec získal smlouvu v FC Barcelona. V tomto klubu se fotbalovou hvězdou a později získal španělské občanství. Zemřel v Barceloně. V r. 1954 byl ve Španělsku natočen v režii Artura Ruize Castilla film o Kubalově útěku z Maďarska !!Kubala!!Los ases buscan la paz. V tomto snímku Kubala herecky ztvárnil sám sebe.

⁸⁷ CHAJMA, F. : c. d., s.146

memorandum ve španělštině obsahující rozbor slovenské problematiky.⁸⁸ Španělská strana však záležitost zamítla.

Po smrti Jozefa Ciekera 20. 1. 1969 se jeho nástupcem stal Štefan Glejdura bývalý odborník na zahraniční politiku působící v redakci Revista de Política Internacional. Jeho činnost však měla spíše kulturní a intelektuální charakter.⁸⁹

Aktivita Zdeňka Formánka byly mnohem skromnější. Tento československý diplomat opustil Madrid na počátku r. 1946, ovšem po komunistickém puči v Praze o dva roky později se sem opět vrátil. Zde se stal zástupcem Rady svobodného Československa, která sídlila ve Washingtonu. Svůj byt v ulici Zurbano 23 prohlásil za československý zastupitelský úřad (mj. zde u příležitosti 28. 10. každoročně vyvěšoval státní vlajku). Jeho hlavním úkolem kromě propagace exilového Československa byla starost československé státní příslušníky nacházející se na španělském území. Podle evidence se jich zde v r. 1952 nacházelo 147, tento počet však postupně klesal. V r. 1954 to bylo 112 osob, z toho 90 Čechů, 13 Slováků a 9 sudetských Němců.⁹⁰ Mimo stáli slovenští separatisté, proti nimž Formánek často vystupoval a intervenoval u státních institucí. Významnou částí Formánkových aktivit byla péče o československé občany. Součástí této snahy bylo i založení Pomocného výboru pro československé uprchlíky. Po Formánkově smrti v r. 1962 převzala funkci reprezentanta československého exilu jeho choť Eugenie Formánková

⁸⁸ A MAE, Política Exterior, R 6859.2. Petición del Consejo Eslovaco de Liberalización a la Asamblea General de las Naciones Unidas (El interes del impostergable reconocimiento de la independencia de Eslovaquia, en virtud de la Declaracion del 14 de diciembre de 1960 sobre el colonialismo)

⁸⁹ GLEJDURA, S.: c. d., s. 59

⁹⁰ A MAE, Europa Oriental, R 4435.21

(ministerstvem zahraničí uznána 17. 5. 1963). Diplomatická legitimace jí byla vydána na její dívčí jméno

Seifertová - Zvěřinová Později se znovu provdala za barona de Chauporcin, čímž získala španělskou státní příslušnost. 23. 2. 1970 navštívila ředitele odboru východní Evropy, aby se dotázala na probíhající oficiální jednání mezi Španělskem a ČSSR. Zástupkyně československého exilu se po tomto rozhovoru rozhodla nebýt překážkou v těchto negociacích. 26. 2. poslal na ministerstvo zahraničí dopis, ve kterém oznámila svou rezignaci na svůj status.⁹¹ Tím přestala politická reprezentace československého exilu ve Španělsku formálně existovat.

Kromě již zmíněných exilových uskupení působil ve Španělsku také další organizace osob pocházejících z Československa. To byl případ „Vlády Československé federální republiky Podkarpatské Rusi“ (Gobierno de la República Federal Checoslovaca Subcarpática en Formación). Jejimi zástupci byli Jan Jun a Miklik. Jan Jun se prohlašoval za „Státního tajemníka předsednictva a ministra zahraničí a spolupráce“ (Secretario del Estado para la Presidencia y Ministro de Asuntos Exteriores y de Coordinación). Už v r.1948 žádal kancelář hlavy státu o dovození ustanovit v Madridu provizorní vládu a mít vlastní vysílání v RNE. Žádost však byla zamítnuta. Ač se této skupině v r. 1968 podařilo v Madridu vytvořit Společnost přátel Československa (Sociedad de Amigos de Checoslovaquia), její vliv byl zcela marginální. Jan Jun se mimo jiné spolupracoval s hrabětem Thun Hohensteinem, který se prohlašoval za českého krále.⁹²

⁹¹ A MAE, Europa Oriental, R 14180

⁹² A MAE, Europa Oriental, R 14180

4. Československo – španělské vztahy 1957 - 1977

I. Mezinárodní kontext

V polovině 50. let došlo k zásadní změně v mezinárodní politice. Po smrti Stalina v r. 1953 začalo postupně docházet k uvolňování napětí USA a SSSR, jejichž sféry vlivu se stabilizovaly. Projevem této situace bylo i velké rozšíření členů OSN v r. 1955 týkající se 16 států, které bylo výsledkem kompromisu supervelmocí. Jedním z nově přijatých členů bylo i Španělsko, které tímto krokem odstranilo poslední zbytky izolace a definitivně začlenilo do mezinárodního společenství.

Frankův režim rovněž doznal určitých. V r. 1957 došlo k velmi důležité změně vlády. Nový kabinet opanovali technokraté z Opus Dei. Nejvýznamnějšími postavami byli Laureano López Rodó, ministr financí Mariano Navarro Rubio a ministr obchodu Alberto Ullastres. Tito fundovaní ekonomové a političtí pragmatici zahájili postupnou liberalizaci španělského hospodářství. To dalo základ „Španělskému ekonomickému zázraku“ v 60. letech, kdy růst HDP Španělska byl po Japonsku druhý nejvyšší v rámci zemí OECD. S touto politikou šlo ruku v ruce otevírání se vůči okolnímu světu, které se vyznačovalo přílivem zahraničních investic, zvýšením významu turismu a masivní migrací španělských dělníků do zemí západní Evropy. Zahraniční politika Španělska, již v tehdy začal řídit Fernando María Castiella, na to reagovala a stávala se méně ideologickou. Vazba na USA byla zachována, ovšem byla vyvíjena snaha o úpravu podmínek bilaterálních paktů ve prospěch Madridu. Bylo vyvíjeno úsilí o přiblížení k Evropskému hospodářskému společenství, jehož členové byli největší obchodní partneři Španělska. Žádost o vstup podalo Španělsko v r. 1962. Překážkou však byla autoritativní

povaha politického režimu. V té době tato otázka byla aktualizována setkáním vnitřní i exilové opozice v Mnichově v r. 1962 a popravou Juliána Grimau, která vyvolala mezinárodní ohlas. Španělsku se pouze podařilo v r. 1970 podepsat obchodní preferenční dohodu s EHS. Zajímavým vývojem prošel i postoj Španělska k dekolonizačnímu procesu ve Třetím světě. Po ztrátě marockého protektorátu v druhé polovině 50. let a Rovníkové Guineje v následující dekádě se Madrid přestal stavět k dekolonizačním snahám negativně a sám se je naopak snažil využít ve svůj prospěch. To se týkalo především Gibraltar, který si Španělsko začalo v 60. letech opět nárokovat, což vyvolávalo napětí ve vztazích s Velkou Británií. Samotný ministr Castiella byl z britského pohledu problematickou osobou. V r. 1951 mu vláda Jeho Veličenstva neudělila agrément jako velvyslanci kvůli spisku ze 40. let Revindicaciones de España, jehož byl spoluautorem. V něm vznášel územní požadavky právě vůči Gibraltar. Londýn, s poukazem na odpor místních obyvatel, odmítal předat správu území Španělsku. Tento spor vyvrcholil vyhlášením pozemní blokády Skály, která trvala v letech 1969 – 1985. Na této platformě nacházel Madrid společnou řeč se SSSR a jeho satelity, s kterými udržoval obchodní kontakty od poloviny 50. let. Tato orientace byla ještě posílena nástupem Gregora Lopéze Brava do čela ministerstva zahraničních věcí v. 1969. Tento bývalý ministr průmyslu dával přednost hospodářským otázkám před otázkami politickými a politikou národní prestiže jak jí provozoval Castiella. Vůči komunistickým zemím vyvinul vlastní druh „Ostpolitik“, který se vyznačoval zvyšováním vzájemné obchodní výměny a navazováním konzulárních styků. Symbolickým vrcholem této politiky bylo přistání letounu, na jehož palubě se nacházel Lopéz Bravo, na letišti v Moskvě v r.

1970. Záminkou k této zastávce na zpáteční cestě z Manily byla technická porucha. Při této příležitosti se šéf španělské diplomacie sešel se sovětským ministrem zahraničního obchodu Kovalevem. Byla to první návštěva vysokého představitele Španělska od období občanské války a položila základ jednáním, která vyvrcholila 15. 9. 1972 podpisem obchodní smlouvy.

V létě r. 1973 se Franco vzdal funkce předsedy vlády, kterou zastával od doby občanské války, a nadále zůstal jen hlavou státu. Do čela nového kabinetu se postavil Frankův dlouholetý spolupracovník admirál Carrero Blanco. Novým ministrem zahraničí se stal Laureano López Rodó. Ten pokračoval v pragmatické linii zahraniční politiky. Carrero Blanco byl však na konci roku usmrcen při atentátu baskické teroristické organizace ETA. Jeho nástupcem se stal Carlos Arias Navarro, který zpočátku vyvolal očekávání liberalizace režimu svým inauguračním projevem 12.2. 1974. Jeho vláda byla však musela brzy čelit velkému mezinárodnímu tlaku, který se v mnohém podobal protišpanělské kampani z druhé poloviny 40. let. S touto situací se musela vypořádat španělská diplomacie pod vedením Pedra Cortíny Maurí. Události následovaly v rychlém sledu. 25. 4. 1974 svrhla „Karafiátová revoluce“ salazaristický režim v sousedním Portugalsku a v létě téhož roku kyperská krize donutila vojenskou juntou v Řecku k abdikaci. Španělsko se tak stalo posledním prozápadním státem v Evropě s autoritativním režimem. V této době dochází k vyvrcholení krize ve vztazích mezi Madridem a Vatikánem. Katolická církev, původně velmi důležitá opora Frankova režimu, začala po II. Vatikánském koncilu měnit svou politiku. To jí vede k revizi a kritice svých postojů za občanské války. Velkým problémem bylo napojení části kléru na opoziční skupiny a národní hnutí v Katalánsku a

Baskicku. V r. 1974 krize vyvrcholila otevřenou roztržkou kvůli tzv. případu Añoveros. Kázání tohoto biskupa z Bilbaa bylo ze strany režimu chápáno jako vyzývání k nepokojům, a proto na něj bylo uvaleno domácí vězení. Španělská vláda v té době navíc čelila zvýšenou represí stoupajícímu počtu útoků teroristických skupin jako byly separatistická ETA či ultralevicové GRAPO . Členové těchto organizací byly však v zahraničí, především levicí, považováni za bojovníky za svobodu. Z toho důvodu jejich popravy byly provázeny ostře protišpanělskými kampaněmi. To byl případ exekuce katalánského anarchisty Puigha Anticha v r. 1974 či popravy teroristů v září 1975. Zejména druhý případ měl pro Španělsko závažné důsledky. Proti rozsudkům smrti se rozpoutala vlna mezinárodního odporu. Dokonce i papež Pavel VI. Požadoval pro odsouzené milost. Z Madridu byli odvoláváni velvyslanci. V Lisabonu byla vypálena demonstranty španělská ambasáda. Mexický delegát v OSN žádal vyloučení Španělska z této organizace. Za této situace se navíc začal rapidně zhoršovat zdravotní stav generalissima, což bylo pro stabilitu režimu velmi závažné. Toho využil marocký král Hasan II. a v 16. 10. 1975 vyhlásil Zelený pochod. Jednalo se o obsazení Západní Sahary, území spravovaného Španělskem, neozbrojenými civilisty. Tím měl být podpořen nárok Maroka na anexi této země. Konflikt byl řešen diplomatickou cestou. Španělské stanovisko o právo Západní Sahary na sebeurčení, se neprosadilo. Na konferenci v Madridu byl 14. 11. dohodnut odchod Španělů a rozdělení sporné oblasti mezi Maroko a Mauretanií.

20. 11. 1975 zemřel Franco. Tato událost odstartovala pozvolný přechod k demokracii. Novou hlavou státu se stal designovaný člen dynastie Bourbonů Juan Carlos. V čele kabinetu setrval do července 1976 Arias Navarro. Nový král měl ve španělské

politice významné postavení, které využíval ke zprostředkovávání kontaktů mezi umírněnou opozicí a reformními politiky Frankova režimu. Z té druhé skupiny se rekrutoval i nový ministerský předseda Adolfo Suárez. Tomu se podařilo prosadit v kortesech Fundamentální zákon o politické reformě, který byl v prosinci 1976 předložen občanům v referendu. Tato právní norma umožnila konání voleb do kortesů na základě všeobecného volebního práva. Volebnímu klání předcházela legalizace všech politických stran. Včetně PCE, která se kvůli tomu musela vzdát svého republikánství. Nový parlament, který měl na rozdíl od svého předchůdce demokratickou legitimitu, vypracoval ústavu. Ta byla v prosinci r. 1978 schválena. Tím byla završena španělská cesta k demokracii.

Cílem španělské diplomacie během celého tohoto období bylo překonání izolace, do níž se Španělsko v závěru Frankova režimu dostalo. V rámci této snahy Ministři zahraničí José María Areilza v Ariasově vládě a Marcelino Oreja v Suárezově vládě normalizovali diplomatické vztahy i se zeměmi, se kterými to dosud nebylo možné. To se týkalo zejména států východního bloku, kam patřilo i Československo.

II. Obchodní, kulturní a konzulární vztahy mezi Československem a Španělskem v letech 1957 – 1958

Po 2. světové válce neexistovaly žádné oficiální vztahy mezi Prahou a Madridem. Přes vzájemnou animozitu obou režimů, danou ideologickými rozdíly, docházelo ke sporadickým kontaktům. Ty probíhaly prostřednictvím diplomatických zástupců ve třetích zemích, především ve Francii a Švýcarsku. Španělská vláda byla o dění v Československu a ostatních státech

sovětské sféry často informována prostřednictvím svého zastupitelského úřadu ve Vatikánu. Bylo to dané jejími vřelými vztahy s papežským stolcem a jejím zájmem o persekuci katolické církve v komunistických zemích.

K obratu došlo až ve 2. polovině 50. let, kdy vůdčí složkou španělské politické elity se stávají členové Opus Dei, kteří dávali přednost zahraniční politice méně zatížené ideologickými ohledy. Jejich liberální ekonomická politika předpokládá rozvoj zahraničního obchodu. K tomu napomáhala i tehdejší atmosféra uvolnění mezi mocenskými bloky v Evropě. Za této situace dochází k prvním kontaktům mezi španělskou a československou stranou v r. 1957. Šéf Československé obchodní komory Sedláček navštívil v červenci toho roku Madrid, kde jednal o navázání obchodních styků, v září pak byla vyslána španělská delegace do Prahy.⁹³ Od prosince pak probíhají jednání v Bernu, která vyvrcholí 18. 1. 1958 podpisem Mezibankovní dohody mezi IEME (Instituto Español de Moneda Extranjera) a Státní bankou československou. Tato dohoda umožnila vzájemnou obchodní výměnu. Ten probíhal na bázi clearingů. Obě země si pro tento účel otevřely dolarové účty. Vznikla Československo-španělská smíšená komise, která vypracovávala protokoly o složení a množství komodit. V letech 1959 – 1969 jich bylo podepsáno 8.⁹⁴ Na konci 50. let a v průběhu 60. let docházelo k postupnému zvětšování objemu vzájemného obchodu. Španělsko během tohoto období ztrojnásobilo svůj export do Československa. Jednalo se zejména o citrusové poldy, rybí konzervy a některé průmyslové výrobky. Československý vývoz sestával především z

⁹³ A MAE, *Politica economica*, R 4619.5

⁹⁴ 1959, 1960, 1962, 1963, 1965, 1966, 1967, 1969; ORIOL, M.-URÍA, J.M.: *España-Europa del Este: el largo camino hacia el entendimiento (1977-1982)*, in: Tusell, J.- Soto, A. A kol.: *Historia de la transición y consolidación en España 1977-1986*, s. 182

železářských výrobcích, obráběcích strojích a ložiscích. V letech 1959 – 61, 1966 – 69, byla vzájemná platební bilance výhodná pro Španělsko. Od konce 60. let z československé strany přicházely návrhy na navázání konzulárních vztahů a prohloubení obchodních vztahů. V lednu r. 1967 na zasedání Meziparlamentní unie vyzval čs. Delegát svého španělského kolegu k přímému dialogu o této otázce. V březnu téhož roku kontaktoval československý obchodní atašé v Londýně španělskou ambasádu. Podobné iniciativy vyvinula československá diplomacie v dubnu 1967 v UNESCO a v r. 1968 v Tripolisu a Bukurešti. V Paříži jednal španělský velvyslanec Cortina se svým československým protějškem Pithartem. Za základní podmínku si Madrid kladl zřeknutí se vměšování do vnitřních záležitostí a odmítl projednávat jednotlivé otázky odděleně. V říjnu r. 1969 československý zástupce Straka přijel do Madridu, kde domluvil návštěvu vysokého funkcionáře Ministerstva zahraničního obchodu Kellnera. Ten po svém příjezdu jednal s představiteli španělského ministerstva zahraničí. Předložil soubor otázek, které byly pro Československo důležité: přímá linka Madrid – Praha, československo – španělská spolupráce v Latinské Americe, zvýšení kvót na dovoz československých strojních výrobků, dlouhodobá platební smlouva, turistika a výměna tiskových korespondentů. Stejně jako v případech jednání s ostatními socialistickými státy, které již dříve navázaly konzulární styky se Španělskem, se rozpoutala politická debata. Ta se odehrávala především v kortesech a zrcadlila ideové postoje jednotlivých skupin frankistického režimu. Markýz Valdeiglesias se např. vyjádřil v tom smyslu, že jednání s československou vládou znamená de facto uznání Brežněvovy doktriny.⁹⁵ Odpůrci však

⁹⁵ Ya, 8. 5. 1970

byli přehlasováni, neboť tvořili menšinu. V srpnu r. 1970 pak probíhala vlastní jednání o navázání diplomatických styků, která vyvrcholila podpisem smlouvy 29. 7. 1970. Text později schválily vlády obou zemí formou výměny nót. Předcházela tomu výměna informací o majetku diplomatických legací, ujištění, že radiové vysílání (španělské v Praze a slovenské v Madridu) neobsahuje politické zmínky. Ze španělských pasů byla napříště vyškrtnuta zmínka, že neplatí pro ČSSR. V Praze i Madridu byly zřízeny konzulární úřady.

Předmětem dalších bilaterálních negociací se stala změna systému vzájemného obchodu, který byl stále založen na clearing. Vyvrcholením těchto jednání byl 5. 10. 1971 podpis dlouhodobé obchodní a platební smlouvy. Tento dokument vstoupil v platnost 1. 1. 1972 na dobu 5 let. Vedl ke zvýšení obchodní výměny a k větší diverzifikaci zboží. Ve španělském vývozu stále dominovaly potravinářské výrobky. Ovoce (zejména citrusové plody), rybí konzervy, víno a likéry tvořily 75 %. Zvýšil se však i množství jiných komodit: pneumatiky, obuv, stojní součástky, karoserie aut a traktorů. Československo vyváželo obráběcí stroje, traktory, slad, chmel, sklo, ložiska, textilní stroje a chemické výrobky. V následující pětiletém období, které bylo vymezeno smlouvou, činil celkový objem španělského dovozu z Československa 87,4 milionů USD a celkový objem španělského vývozu do ČSSR 71,6 milionů USD.⁹⁶ Mezi lety 1974 a 1975 stoupl španělský export z 14,7 milionů USD na 25,5 milionů USD. Jednalo se tedy o meziroční nárůst o 70%.⁹⁷ Bylo to dáno španělskou hospodářskou recesí v tom roce, omezující dovoz ze zahraničí, a výraznému zvýšení objemu vývozu kyseliny

⁹⁶ A MAE, Política económica, R 19887, Nota sobre las reacciones para consultar con Checoslovaquia

⁹⁷ tamtéž

fosforečné. Přes poměrně příznivý vývoj hospodářských vztahů objevovaly i problémy. Španělský konzul v Praze Enrique Linde si stěžoval na přebujelou byrokracii v československém průmyslovém a obchodním sektoru. Dalším problémem bylo, že španělský státní příslušník nemohl být stálým zástupcem španělské firmy v ČSSR. Španělští vývozci byly navíc na československém trhu v nevýhodě ve srovnání s francouzskou, německou či italskou konkurencí, jejíž firmy zde působili dlouhou dobu a měly vybudované dobré kontakty. Španělský diplomat si rovněž stěžoval na to, že „Kancelář diplomatických služeb MZV“, organizace určená k zajišťování potřeb zahraničních zastupitelských úřadů, není schopná najít pro španělský konzulát odpovídající budovu. Dokonce se uchýlil k výhružce, že úřad přesune do Budapešti, kde měly být lepší podmínky.⁹⁸ Ještě před navázáním diplomatických vztahů byla v prosinci r. 1976 obnovena Obchodní a platební smlouva.

Vztahy mezi Československem a Španělskem se nerozvíjely pouze v hospodářské rovině. Od konce 50. let byly vysílány sportovní výpravy. Nelze opominout ani kulturní kontakty, byť jejich rozsah byl limitován antagonickou povahou režimů v obou zemích. Od r. 1956 byly snímky československá kinematografie prezentovány na filmovém festivalu v San Sebastiánu (Donostia). Film Dědeček automobil zde získal hlavní cenu. Na VIII. festivalu tu získal tzv. Stříbrnou mušli snímek Limonádový Joe. V 60. a 70. letech docházelo dokonce k vzájemnému přejímání televizní produkce. Slibný byl vývoj v 60. letech, kdy jak Španělsko tak ČSSR zažívaly vnitropolitickou liberalizaci. Zajímavým dokladem kulturní výměny je popis návštěvy

⁹⁸ A MAE, Política económica, R 10281.2, Informe sobre las negociaciones comerciales con Checoslovaquia (Protocol 1973)

tajemníka madridského Athenea Ramóna Solíse⁹⁹ v Praze v r. 1967.¹⁰⁰ Tam byl pozván během Týdne československého filmu v Madridu českým delegátem. Kromě toho korespondoval s českým hispanistou prof. Běličem.¹⁰¹ Během svého pobytu v Praze se Solís setkal s představiteli ministerstva kultury, kteří dávali najevo velký zájem o navazování kulturních styků. Na pultech knihkupectví se tehdy objevovalo mnoho překladů ze španělské literatury, většinou však od protifrankistických autorů. Solís proto doporučoval podporovat kulturní výměnu, aby se tím mohl vliv protirežimní opozice vyrovnávat. Slova velkého uznání měl Solís pro hispanistiku na Univerzitě Karlově. Kromě již zmiňovaného prof. Běliče se sešel s lingvistou prof. O. Tichým¹⁰² a historikem prof. J. Polišenským.¹⁰³ Ocenil rovněž úroveň studentů a odborných asistentů. Čeští hispanisté měli zájem především o zasílání současné španělské literatury a časopisů (La Estafa Literaria, Boletín de Reales Academías, Cuadernos Hispano-Americanos, Obdive, atd.) a možnost studijních pobytů.

⁹⁹ Ramón Solís (1923-1978) vystudoval práva a politickou vědu. V letech 1962-68 zastával funkci generálního tajemníka Ateneo de Madrid a byl ředitelem časopisu La Estafa Literaria (1968-77). Byl autorem celé řady realistických románů.

¹⁰⁰ A MAE, Política exterior, R 11063.56

¹⁰¹ prof. Oldřich Bělič (1920–2002) vystudoval románskou a slovanskou filologii v Brně. Působil jako profesor španělské literatury na univerzitě v Olomouci a později na Univerzitě Karlově v Praze. Stal se předním českým hispanistou. Učebnice na, které se autorsky podílel Dějiny španělské literatury (1984) je dodnes studenty používána. Jeho pobyt v Chile a na Kubě v 60. letech ho přivedl k zájmu o latinskoamerickou problematiku. Napsal mj. Stručné dějiny chilské literatury (1980). V r. 1967 se podílel na založení Střediska ibero-amerických studií a ročenky Ibero-Americana Pragensia. Zabýval se i literární teorií, jeho posledním dílem byla publikace Verso español y verso europeo. Introducción a la teoría del verso español en el contexto europeo (Bogotá, 2000). V r. 1991 obdržel prestižní Řád Isabely Katolické.

¹⁰² Prof. Oldřich Tichý (1916-1991) vystudoval obor němčina-francouzština na Masarykově univerzitě v Brně. Později pedagogicky působil na Palackého univerzitě v Olomouci, odkud v r. 1958 přešel na UK do Prahy. V 60. letech působil jako zakladatel moderní lingvistiky na Kubě. Zabýval se otázkami španělské gramatiky a dal podnět k dialektologickým výzkumům.

¹⁰³ Prof. Josef Polišenský (1916-2001) vystudoval historii a anglistiku na FF UK. Zde byl od r. 1957 jmenován profesorem obecných dějin. V 60. letech působil na celé řadě univerzit v Latinské Americe. Svůj zájem orientoval mj. na dějiny na Španělska a hispanofonní a lusofonní Ameriky. Podílel se na založení Střediska ibero-amerických studií v r. 1967. a v letech 1967-85 byl spoluředitelem ročenky Ibero-Americana Pragensia. V r. 1991 mu byl udělen Řád Isabely Katolické.

Problémem ovšem byl nedostatek deviz, kterými univerzita disponovala. Proto jediné co mohli nabídnout byla pozvání a hrazení pobytu v ČSSR nebo místní knihy.

Solís se později setkal se zástupci Svazu československých spisovatelů. Ti měli zájem o překlad českých děl do španělštiny, výměny básnických antropologií a výměnné zájezdy. Nabídli uhradit španělskému básníkovi šestiměsíční pobyt, který by využil k tomu, aby se naučil česky a mohl překládat českou poezii. Rovněž byl nabídnut placený pobyt badateli, který by napsal knihu o československém umění. Solís v popisu své cesty do Prahy na závěr podpořil myšlenku kulturních styků a zejména se snažil získat všestrannou podporu pro činnost prof. Běliče a prof. Polišínského.¹⁰⁴ Podle názoru ministerstva měly tyto styky probíhat prostřednictvím kulturních atašé ve třetích zemích. Kulturní smlouva měla být odložena až do doby, kdy budou vzájemné vztahy institucionalizovány. Kulturní výměna měla mít zkušební charakter a měla probíhat ad hoc. Razantně byla zamítnuta myšlenka na překládání českých knih do španělštiny a pobyt španělského poety v Československu. Rok 1968 a následná normalizace znamenaly zvrát. Do smrti Franka pak byly všechny kulturně – umělecké iniciativy ve vztazích obou zemí zcela minimální.

Také v politické rovině spolu ČSSR a Frankovo Španělsko od konce 50. let občas nacházely společnou řeč. Týkalo se to zejména některých otázek Třetího světa a dekolonizace. Madrid a východní blok měly podobný pohled na konflikt na Blízkém východě (tzn. proarabskou orientaci). SSSR a jeho satelity podporovaly na půdě OSN španělská stanoviska v otázce Gibraltar. Zajímavou kapitolou je postoj Španělska k Pražskému

¹⁰⁴ A MAE, Política exterior, R 11063.56

jaru a jeho potlačení invazí vojsk Varšavské smlouvy. Postoj španělské vlády by se dal označit jako lhostejný. Analýzy ministerstva zahraničí se zabývaly především změnou poměru sil v Evropě, kterou tato sovětská vojenská přítomnost v Československu přinesla, a z toho vyplívajícími důsledky pro Španělsko. Podle těchto rozborů situace měl stoupnout strategický význam Pyrenejského poloostrova pro společnou obranu západní Evropy a zejména měly získat na významu americké letecké základny nacházející se na španělském území.¹⁰⁵ Oficiální pozice Španělska v československé krizi byla v podstatě lhostejná. To je dost patrné na pokynech, které ministr Castiella poslal 2. 9. 1968 španělskému zástupci v OSN. V dokumentu mj. stálo: “Španělská politika spočívá v odsuzování všech intervencí do záležitostí jiných zemí. Tento princip nebyl v minulosti příliš respektován USA, zejména v Latinské Americe...Pokud s ohledem na obranu svobodného světa a španělsko – americké přátelství neodsuzujeme, ovšem ani neschvalujeme, tyto intervence, měli bychom stejný postoj zaujmout v případě ruské intervence do Československa, pokud nechceme být považováni spíše za americký satelit než za člena Západu s vlastním hlasem...Protisovětská kampaň v OSN, která si bere za záminku českou krizi, není v souladu se španělskými zájmy v této organizaci – problém dekolonizace, kandidatura do Rady bezpečnosti, atd. – navíc nynější potřeba NATO přehodnotit obranu Západu, při čemž bude muset počítat se Španělskem.”¹⁰⁶ Sám Franco se zmínil o vpádu do Československa ve svém projevu 30. 12. 1968: „Tento rok, který právě končí, byl svět

¹⁰⁵ A MAE, Política exterior, R 9419.2, La Invasión de Checoslovaquia subraya la estrategia de España para la NATO.

A MAE, Política exterior, R 9410.1

¹⁰⁶ A MAE, Política exterior, R 8609.8

svědkem hanebného násilí, kterému padl za oběť československý lid. Tento příklad, stejně jako kdysi případ Maďarska, by měl sloužit k tomu, aby otevřel oči těm, kteří se snaží ostatní přesvědčit o existenci vnitřní evoluce komunismu.“¹⁰⁷

Politický dialog mezi oběma aktéry však probíhal nerušeně dál. Politických otázek se dotkly schůzky v listopadu 1973 v Madridu a v říjnu 1974 v Praze. 1. 8. 1975 se na Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě konané v Helsinkách sešli československý premiér Lubomír Štrouhal a jeho španělský protějšek Carlos Arias Navarro.¹⁰⁸ Oba státníci vyzdvihli celou řadu mezinárodních otázek, v nichž se jejich země shodují. Oba se přihlásili k procesu uvolňování napětí mezi bloky a vyjádřili ochotu k plné normalizaci vzájemných vztahů. Duch oboustranného porozumění však příliš dlouho nevydržel. V souvislosti s vnitropolitickou krizí a mezinárodní izolací, do které se Španělsko dostalo na konci Frankovy vlády, se československo - španělské vztahy zhoršily. ČSSR, stejně jako ostatní státy východního bloku, se přidala k mezinárodní protišpanělské kampani. Po smrti Franka však došlo k uklidnění situace, což se začalo nedlouho poté projevovat. Na XV. sjezdu KSC v dubnu 1976. Na něm bylo přijato svolání „Za solidaritu s bojovníky proti, imperialismu, fašismu a reakcí“ obsahující slova o podpoře „spravedlivého boje španělského lidu za svobodu a osvobození uvězněných komunistů a demokratů“, avšak v porovnání s předchozími prohlášeními se jednalo o umírnění. Husák se ve svém projevu kriticky zmínil o Portugalsku a Řecku, avšak ne o Španělsku. K dalším jednáním pak došlo v červnu 1976. V té době se v Madridu dostal k moci Adolfo Suárez, jehož prioritou byl úspěšný přechod od autoritativního

¹⁰⁷ Arriba, 30. 12. 1968, s.18

¹⁰⁸ A MAE, Política exteriér, R 19887, Acta de la entrevista del presidente del gobierno sr. Arias noc el primer ministro de Checoslovaquia

režimu k demokracii. Od toho se odvíjela i jeho politika vůči zemím východního bloku. Klíčem k demokratizaci byl Zákon o politické reformě, který musely schválit kortesy. V nich zasedali pouze osoby spjaté s Frankovým režimem a část z nich se stavěla negativně ke všem zásadním změnám. Normalizace diplomatických vztahů se socialistickými státy by pro ně byla nepřijatelná. Proto Suárezova vláda tuto otázku odložila až do prosince r. 1976, kdy byl zákon odhlasován v referendu. V únoru roku 1977 pak začalo hromadné navazování plnohodnotných diplomatických styků se SSSR a jeho satelity. Jediným evropským státem s komunistickou vládou, který zůstal mimo byla Albánie. S ČSSR byly navázány diplomatické vztahy 9. 2. 1977. Otevřela se tak nová kapitola československo – španělských vztahů.

6. Závěr

Na předcházejících řádkách byl vylíčen vývoj vztahů mezi Československem a Španělskem. Zvláštností této práce je, že ve sledovaném období, tj. v letech 1945 – 1975 (1977), neexistovaly mezi Prahou a Madridem diplomatické vztahy. Přesto to neznamená, že by nebylo o čem psát. Zkoumaná problematika má totiž několik aspektů, jimiž se lze zabývat. Tyto aspekty byly v této práci roztrženy do jednotlivých kapitol. Pokud pomineme první kapitolu, jež je nezbytným úvodem k danému problému, začíná vlastní objekt bádání kapitolou o stycích mezi československou vládou a španělskou exilovou politickou reprezentací. K tomu je připojena pasáž o španělských komunistech, kteří v Československu našli útočiště. Třetí kapitola popisuje osudy českého a slovenského exilu ve

Španělsku. Čtvrtá kapitola se zabývá československo – španělskými vztahy ve dvou dekádách předcházejících navázání řádných diplomatických vztahů. Cíl práce byl především popis, analýza a utřídění dosavadních poznatků o této látce. Tato studie by rovněž měla sloužit jako výchozí bod pro další a hlubší výzkum.

6, 7. Summary

This study deals with the history of spanish – czechoslovak relations in 1945 – 1975. In this period both countries were on the others sides of Iron curtain which separates two ideological blocks created after WWII. Czechoslovakia, where the soviet influence was strong since 1945, became a communist state after coup in February 1948. Franco's regime in Spain was legitimated with the victory in the civil war over the coalition of republicans, which was dominated by the Communist party of Spain (PCE). Anticommunism was an important part of ideology of Franco's regime and was used at the beginning of Cold war for improving the image, which was damaged by colaboration with Axis powers during the WWII. For this reason Spain started to be asyllum for exiled anticommunists from Eastern block and enabled them to lead political activities. It was also the case of Czech Zdeněk Formánek and Slovak Jozef Cieker. These two men represented different exile organization and had different points of view about Czechoslovakia. Formánek was defending democratic system of Czechoslovak 1. republic. Cieker was slovak nationalist, who wanted to destroy Czechoslovakia, to create independent Slovakia. This is why they were adversaries. They both died in

the 60. when anticommunist exile in Spain had much less importance than before.

In 1945 was founded Spanish national committee which associated Spaniards in Czechoslovakia. This organisation was after few months abolished for political reasons. Czechoslovakia in 1946 established diplomatic relations with Government of Spanish republic in exile. The embassy of Spanish republican government in Prague had to be closed for lack of money in 1949. After the communists had come to power, Czechoslovakia became an asylum for members of PCE. Most of these emigrants lived in Czechoslovakia until the 60's when most of them went to other countries. The PCE condemned the Soviet invasion to Czechoslovakia in 1968 and distanced from Moscow.

In 1958 Czechoslovakia and Franco's Spain established commercial relations, in 1970 consular relations and in 1977 finally diplomatic relations.

I. Archivní prameny

Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid

Serie Checoslovaquia, Eslovaquia

Archivo de la República Española en el Exilio (Fundación Universitaria Española), Madrid

Fondo Paris¹⁰⁹

Archivo Histórico del PCE, Madrid

Emigración Política

II. Literatura

ALTED VIGIL, A.: El archivo de la II. República en el exilio (Inventario del Fondo París). Fundación Universitaria Española. Madrid 1993

ARMERO, J.M.: La política exterior de España en democracia. Madrid 1986

ARMERO, J. M.: La política exterior de Franco, Planeta, Col. Espejo de España. Barcelona 1978

ARTISTAS ESPAÑOLES DE PARIS: PRAGA 1946. catalogo de exposición. Caja Madrid. Madrid 1993

BARTOŠEK, K.: Zpráva o putování po komunistických archivech. Praha-Paříž 1948-1968. Praha, Litomyšl 2000

BOUČEK, J.: Českoslovenští interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945, in: Politické elity v Československu. Praha 1994

¹⁰⁹ V době autorova pobytu v Madridu fond Paris nebyl přístupný

CABEZA Sánchez-Albornoz, Sonsoles: Historia política de la Segunda República en el exilio, Fundación Universitaria Española. Madrid 1997

CASANOVA, M.: La diplomacia durante la guerra civil. MAE. Madrid 1996

CORTES-CAVANILLAS, J.: Alfredo XIII. Y la guerra de 14.

EIROA SAN FRANCISCO, M.: De prisioneros a presos: europeos centro-orientales en los campos de concentración franquistas, in: Congreso Los campos de concentración y el mundo penitenciario durante la guerra civil y el franquismo, Editorial Crítica. Barcelona 2003

EIROA SAN FRANCISCO, M.: El comunismo, sostén de anticomunismo. El Telón de Acero, España y la Guerra Fría, III. Encuentro Español de Estudios sobre la Europa Oriental. Valencia 2002

EIROA SAN FRANCISCO, M., MARCU, S.: El exilio de Europa central, in: Revista Lamusa, Monográfico n.6, julio 2005, Dirección <http://www.uclm.es/lamusa>

EIROA SAN FRANCISCO, M.: Fundamentos de las relaciones España-Europa del Este en la posguerra (1939-1955), in: Congreso internacional, , La política exterior de España en el siglo XX, UNED

EIROA SAN FRANCISCO, M.: „Las incidencias de siglo XX y sus efectos en las relaciones hispano-checoslovacas“, in: Estebanéz Calderón, D.(ed.): El hispanismo en la República Checa, Universidad Carolina de Praga y Ministerio de los asuntos exteriores. Praha 2001

EIROA SAN FRANCISCO, M.: Las relaciones de Franco con Europa Centro-oriental /1939-1955/, Ariel, Barcelona, 2001

EIROA SAN FRANCISCO, M.: Republicanos en el Centro-Este de Europa: los intentos de normalización institucional, in: Revista Cuadernos Republicanos, Los grandes olvidados. Los republicanos de izquierda en el exilio, CIERE, numero especial monográfico, invierno 2004

EIROA SAN FRANCISCO, M.: „Studená vojna a vnútroeuropske presuny medzi Pyrenejským poloostrovom a Železnou oponou“, in: Španielsko a stredná Európa.Minulost' a prítomnosť vzájemných vzťahou. Bratislava 2004

EGIDO LEÓN, A.-EIROA SAN FRANCISCO, M./Eds./:Los grandes olvidados .Los republicanos de izquierda en el exilio, CIERE /Centro de Investigación y estudios republicanos/. Madrid 2004

ESPADAS BURGOS, M.: Franquismo y política exterior, Rialp. Madrid 1988

GLEJDURA, S.: El papel de las naciones pequeñas entre las grandes.El caso de Eslovaquia, in: Revista de política internacional, n.165./sep.-oct.1979

HOWSON, G.: Las armas para España. La historia no contada de la guerra civil española, Península. Barcelona 2000

CHAJMA, F.: „Slovenský post v Madride“, in: Slovenský povojnový exil. Martin 1998

MARTÍN de la GUARDIA, R., PÉREZ SÁNCHEZ, G.: „La República Checa y España ante los retos de la cooperación en la Europa unida del siglo XXI. Introducción histórica”, Revista de Estudios Europeos, č. 26. septiembre-diciembre 2001

MESA, J.L. de: Los otros internacionales. Voluntarios extranjeros desconocidos en el Bando Nacional durante la Guerra Civil (1936-39). Barbarroja. Madrid 1998

- MICHELA, M.: Občianská vojna v Španielsku v politike HSĽS v rokoch 1936-1939, in: Španielsko a stredná Európa. Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov. Bratislava 2004
- MIKUŠ, J.A.: Pämeti slovenského diplomata, Bratislava 1997
- MORÁN, G.: Miseria y grandeza del Partido comunista de España 1939-1982. Planeta. Barcelona 1986
- NÁLEVKA, V.: Československá zahraniční politika a občanská válka, in: Acta Universitatis Carolinae. Praha 1973
- NÁLEVKA, V.: Československo-španělské vztahy v letech občanské války 1936-1945, in: Dvacáté století. Ročenka nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Praha 2004
- NÁLEVKA, V.: Las relaciones checo-españolas 1945-1955, in: Lamusa, č.6/2005, adresa: <http://www.uclm.es/lamusa/>
- NÁLEVKA, V.: Pokus o válečnou ostrakizaci Španělska, in: Historický Obzor 9-10. Praha 1997
- NÁLEVKA, V.: Století českého zájmu o Španělsko, in: České země a Španělsko. Ostrava 1996
- NÁLEVKA, V.: „Španělé v poválečném Československu“, in: Dvacáté století. Ročenka nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Praha 2005
- ORIOLO, M.-URÍA, J.M.: España-Europa del Este: el largo camino hacia el entendimiento (1977-1982), in: Tusell, J.- Soto, A. A kol.: Historia de la transición y consolidación en España 1977-1986
- PETERSDORFF, E. von: Las relaciones internacionales de España en los años 1945-55, in: Revista de politica internacional, n. 117, 1971
- PETHÖ, S.: „Los emigrantes españoles en Budapest en los años 1951 y 1952“, in: Acta Hispanica Tomus VIII., Szeget 2003, s.99-104

- PETHÖ, S.: “Los exiliados comunistas españoles en Checoslovaquia entre 1946-1955, Acta Scientiarum Socialium, Toma XVII.. Kaposvár 2005
- PETHÖ, S.: “Los exiliados comunistas españoles en los países comunistas (Checoslovaquia y Hungría) 1946-1955”, in: Lagusta, č.6/2005. adresa: <http://www.uclm.es/lamusa/>
- PETHÖ, S.: „Vivir en emigración.Autobiografías de los comunistas españoles en Checoslovaquia“, in: Acta Scientiarum Socialium, Tomus XV.. Kaposvár 2004, s.87-94
- PORTERO, F.: Franco aislado. La cuestión española /1945-1950/, Aguilar. Madrid 1989
- ROSARIO ALONSO GARCÍA, M. del: Historia, diplomacia y propaganda de los instituciones de la República española en el exilio /1945-1962/, Fundación Universaria Española, Madrid 2004
- RUBIO, J.: „Las reconocimientos diplomaticos de la Republica en el exilio“, in: Revista de politica internacional, n. 149. ener.-feb. 1977
- SODEVILLA ORIA, C.: El exilio español (1808-1975), Cuadernos de Historia 88, Arco Libros S.L.. Madrid 2001
- SÁNCHEZ ALBORNOZ, N.: Trayectoria de Luis Jimenez de Asúa, in: Historia 16, n.21. Madrid 1978
- SZÁRAZ, P.: Činnosť španielskeho velvyslanectva v Prahe pod vedením Luisa Jimenéza de Asúa, in: Španielsko a stredná Európa.Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahou. Bratislava 2004
- SZÁRAZ, P.: Dlhá cesta k slovensko-španielskej obchodnej dohode 1943, in: Španielsko a stredná Európa.Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahou. Bratislava 2004

SZÁRAZ, P.: España en los calculos del gobierno eslovaco clerofacista y de su emigración en los años de posguerra, in: Lamusa, č.6/2005, adresa: <http://www.ucml.es/lamusa/>

SUÁREZ FERNANDEZ, Luis: Franco y la URSS.La diplomacia secreta /1946-70/, Rialp. Madrid 1987

TAGÜEÑA LACORTE, M: Testimonio de dos guerras. Planeta. Barcelona 2005

UBIETO ARTETA, A. a kol.: Dějiny Španělska. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 1995

VIÑAS, Ángel: Política comercial exterior en España /1931-1975/, Banco exterior de España.Servicio de estudios economicos. Madrid 1979

VRÁNA, K.: Česká španělská vesnice, in: Týden, 3/2006

ZURITA CASTAÑER, J.: Los círculos de exilio español en Europa (1939-1975). Zaragoza 1985